

DYNAMISCH PERSPECTIEF

Ledenblad van de Vereniging voor

Biologisch-Dynamische Landbouw & Voeding

100 JAAR LANDBOUW CURSUS

Een echt landbouwfeest

“Wij hebben met een landbouwconferentie hier een echt landbouwfeest gevierd.” Met deze woorden besloot Rudolf Steiner in 1924 de laatste voordracht van wat ondertussen internationaal bekend is als ‘de Landbouwcursus’. Steiner zocht en vond in deze cursus de woorden voor ‘een sterke verruiming van ons denken in kosmische richting’. Zijn woorden blijven nazinderen en begeisteren.

Wij blijven zelf eigen woorden zoeken voor de fijnzinnige processen die ‘onder het verstand doorwerken’, zoals Kalle Heesen schrijft in het Dynamisch Portret. Hoe geef je woorden aan wat ons verbindt, met de aarde, met elkaar, en met de diepste innerlijke kern van onszelf, waar onze idealen leven? Hoe vind je woorden voor de verbinding van de aarde met de wijde verten van het heel-al, voor de machtige inslag van de kosmos die hier op aarde het leven geeft? Hoe verwoord je het wonder en de verwondering?

Met een landbouwconferentie een echt landbouwfeest vieren ... Dat is wat we begin februari ook deden in Dornach, tijdens de internationale landbouwconferentie. Met zo’n duizend deelnemers uit meer dan vijftig landen hebben we er honderd jaar landbouwcursus en honderd jaar biologisch-dy-

namische landbouw gevierd.

Het was echt een feest. Dat de biologisch-dynamische landbouw niet enkel verenigt, maar ook echt verbindt, hing voelbaar in de conferentiezaal en gonsde in duizenden gesprekken en ontmoetingen in de wandelgangen. De wereld breekt er open, het is een wereldwijd en wereldwijd gebeuren.

Onderduiken in een winterse leesgroep of deelnemen aan een conferentie is even stilstaan. Het is wakker worden tussen twee seizoenen, waarin we telkens toch slechts een deel van de werkelijkheid lijken te beleven. Het is letterlijk en figuurlijk ‘op verhaal komen’, op adem komen, en tegelijk iets gewaarworden van dat andere stuk van de werkelijkheid dat we in de zomer onbewust overslaan.

In de winter van ons eeuwfeest is dat een bijzondere ervaring. In stilte hopen we dat deze editie van Dynamisch Perspectief op een bescheiden manier ook iets kan bijdragen aan wat de Landbouwcursus in 1924 en de viering in Dornach in 2024 zo meesterlijk hebben gedaan: een echt landbouwfeest vieren.

Dat je woorden mag vinden en op verhaal mag komen!

Koen Dhoore
Docent Landwijzer
Themaredacteur
van deze Dynamisch
Perspectief

'Hallo nieuw land' | **11**

Meerwaarde van biodynamisch | **16**

Boodschap aan de aarde | **26**

D Y N A M I S C H
P E R S P E C T I E F

Ledenblad van de Vereniging voor
Biologisch-Dynamische Landbouw & Voeding

- 4 Portret: Plus Boerderij
- 8 100 jaar Landbouwcursus: 'Toen ik dit las, trok er iets open'
- 11 Paretje: 'Hallo, nieuw land'
- 12 Landbouwcursus: Kosmos en aarde zien met nieuwe ogen
- 16 Kwaliteit: Wat is de meerwaarde van biodynamisch?
- 20 BD-Jong op de Landbouwconferentie
- 22 Bij de vertaling van Manfred Klett's boek *Van Agro-industrie naar Landbouwkunst*
- 26 De oogst van... samen composthopen maken
- 29 Kort & Goed
- 32 impressie Winterconferentie 2 maart
- 34 100 jaar Biodynamisch - programma
- 36 Nieuws uit de Biodynamische Vereniging
- 37 BD-Agenda
- 38 Ledenservice

Kwalitatieve groei op de Plus Boerderij

‘Na amper drie lessen veranderde de sfeer op de boerderij’

Krap twintig hectare land, vijftig kinderen in zorg, twintig man personeel, zeventien melkgeiten, een paar koeien, paarden, kippen en een kaasmakerij. Dat is de Plus Boerderij in één zin. Maar de boerderij is natuurlijk veel meer dan die kale getallen, vandaar ook die ‘plus’ in de naam. Kalle Heesen (40) is de drijvende kracht op de boerderij. Die ‘plus’, vertelt hij, was er wellicht nooit geweest zonder de Landbouwcursus.

“Kijk, hier moet je écht naar toe!” Ik krijg een verformfaaid flyertje in mijn handen gedrukt. Onze eerste Warmonderhof stagiair staat er trots bij te kijken. “Het is bij ons op school!”, voegt hij er met nóg grotere trots aan toe. “Echt doen hoor, want Michiel Rietveld stopt hierna met deze cursus.”

“Michiel Wie?” De naam zei me niks. Maar ‘de Landbouwcursus’ van Steiner, klonk interessant genoeg. Bovendien zaten onze stagiair en ik qua interesse wel aardig op één lijn, dus ik gokte dat als hij het goed vond, ik dat ook zou gaan vinden. Welgemoed toog ik op een maandag-

avond, nu zo’n negen jaar geleden, naar Warmonderhof. De eerste les van de laatste cyclus die dé Michiel Rietveld over de Landbouwcursus gaf, ging in zijn geheel niet over de landbouw. In een groots panorama zette hij de geschiedenis van de mensheidsont-

wikkeling voor ons neer. Toen ik na de les in de auto stapte, klikte ik allereerst de radio uit. In alle stilte ben ik de ruim een uur durende rit naar huis gereden. Mijn wereldbeeld was totaal omver geblazen en dat moest ik even verwerken.

Als een klein kind dat voor het eerst een ijsje proeft en nu al zijn centjes bij elkaar spaart om zo veel mogelijk ijsjes te kunnen kopen, dook ik in de Landbouwcursus. Het boek van Steiner, het boek over de Landbouwcursus van Michiel Rietveld (*Houden van de Aarde*)

.... Ik verslond ze. En begreep er geen barst van. Maar dat maakte niet uit. Ergens voelde ik dat het klopte wat daar stond. Ik had veel te weinig begrippen om het te kunnen toetsen, maar vanaf dat moment heb ik de teksten aangenomen als ‘werkhypothese’: ‘ik weet niet óf het klopt, maar áls het klopt dan ...’ Ik ging op zoek of ik nu dingen had geleerd, waarmee ik de wereld beter kon verklaren dan tot nu toe. En meestal was dat het geval.

Na een les of drie, ging ik naar Michiel: “Tja, ik vind het allemaal wel reuze interessant, meester”, hij glimlachte, “maar dit is wel oude stof ... Het zou nóg mooier zijn als er een manier zou zijn dit zelf te kunnen ontdekken en daardoor vérder komen dan wat hier staat.” Ik was wat naïef, dat geef ik toe. Michiel toverde uit de halve boekenwinkel die hij altijd meezeulde een boek, *De wetenschap van de geheimen der ziel*, tevoorschijn, ook van Steiner, en nog ouder dan de Landbouwcursus. Dat leek hem een goed begin als antwoord op mijn vraag. Na de Landbouwcursus ging Michiel cursus geven over *De mens als klankharmonie van het scheppende wereldwoord*. Ik gaf me op en volgde hem naar Deventer. Daarna ging hij (geheel en al illegaal) de Klassen-uren* geven. En wederom gaf ik me op en trof hem vele avonden, deze keer in Almere. Na de laatste avond krabbelde ik, gezeten in de auto, op een kladpapier een tekstje. Dit werd de eerste van zeven jaar columns in *Dynamisch Perspectief*. Hele ‘gesprekken’ voerde ik met talloze planten op de boerderij en ik schreef ze zo goed mogelijk op.

De geiten worden niet alleen geselecteerd op melkgift, maar vooral op knuffel-gehalte.

Destijds was de boerderij niet veel meer dan 'een leuk initiatief'. We hadden wat grond, twee kinderen die het in het weekend wel naar hun zin hadden, en een gezellige groentetuin. Het woord 'antroposofisch' hadden we, na de eerste les van Michiel, van onze website afgehaald. Ik besepte opeens terdege dat ik er nog zó weinig van snapte, dat ik die term niet mocht voeren.

Met groei-sprongen groeide de Plus Boerderij, tot het moment dat we de kans kregen de boerderij van de buurman over te kopen. En daarna de boerderij van de buurman aan de andere kant. Beide keren hebben we het niet gedaan

Na rijp beraad beseften we namelijk dat we niet in kwantiteit wilden groeien, maar in kwaliteit. Ik merkte dat het land, de natuurwezens, smeekten om méér. Meer aandacht, meer samenwerking, meer ... Ook 'het zorgbedrijf' leek te vragen om een kwaliteitsslag. De puberale groei hadden we gehad. Nu ging het om de inhoud. Eigenlijk haalden we datgene wat de biodynamische landbouw al vanaf het begin doet, een op een naar de zorg: geen kunstmest om de hoeveelheid gewas op te drijven, maar preparaten om de kwaliteit te verbeteren. In zorg-termen: geen extra financiële injectie van de bank om aan nog meer kinderen zorg te kunnen bieden, maar de kinderen die we nu onder onze hoede hebben nóg betere zorg bieden. We gingen zoeken naar de inhoud.

En die inhoud kwam. Gewapend met mijn – toch beperkte – kennis van de antroposofie probeerde ik onze collegae de daarin besloten wereldvisie bij te spijkeren. Dat ging

Team en enkele deelnemers van de Plusboerderij tijdens de open dag, met links Kalle Heesen.

Met elkaar stro laden voor de potstallen.

redelijk, maar echt 'vleugels' kreeg het niet. En toen was daar opeens kinderarts Edmond Schoorel. Hij vond in zijn mailbox een mail die ik hem twee jaar daarvoor had gestuurd met de vraag om ondersteuning, en hij vond het daar nu wel tijd voor. Vanaf dat moment geeft hij hier bijna elke maand een scholing

voor het voltallige personeel. Af en toe afgewisseld door andere 'zwaargewichten' als psycholoog Jacques Meulman en zijn vrouw en euritmitherapeut, Jill.

Na amper drie lessen van Schoorel merkten we dat de sfeer op de boerderij veranderde. Er kwam een soort 'rust' in de manier van

De paarden worden ingezet om te rijden, én voor paardencoaching.

'Er gebeuren dingen die ik met mijn 'Hema-Hoofd' (een Michiel-term) niet kan begrijpen, maar waar ik wel met enorme dankbaarheid naar kan kijken'

begeleiden. Schoorel liet ons zien hoe je de mens in drieën kon zien: hoe het in zijn hoofd altijd winter was, en in zijn buik altijd zomer. En hoe het middengebied zowel het voorjaar als de herfst verinnerlijkt had. Of hoe je het proces van zaadvorming een op een kon leggen op het proces van vergeten en herinneren.

Er was nauwelijks iemand die kon recapituleren wat hij precies had gezegd, maar onder het verstand door begon er iets te werken. Kinderen die op bijna geen enkele andere plek terecht kunnen, lijken hier op te bloeien. Nog voor we een vacature plaatsen, komen er spontaan meerdere open sollicitaties binnen. Er komen spontaan mensen langs die in de groentetuin willen werken, er bellen mensen of hun paard bij ons mag staan nèt op het moment dat we met elkaar bedenken dat we eigenlijk één paard te kort komen. Er gebeuren dingen die ik, net als destijds bij de Landbouwcursus, met mijn 'Hema-Hoofd' (een Michiel-term) niet kan begrijpen, maar waar ik wel met enorme dankbaarheid naar kan kijken.

'Je zou er diep voor door de knieën gaan!' was een uitdrukking die iedereen die les heeft gehad van Michiel Rietveld waarschijnlijk hoort nagalmen in zijn hoofd. Hij bezigde die term herhaaldelijk. Die oprechte verwondering die daar in doorklonk, bemerk ik nog steeds met regelmaat. Want wat er daar, met die eerste les van de Landbouwcursus gezaaid is, lijkt tot iets heel moois uit te groeien.

*De Klassen-uren, ofwel de Esoterische Cyclus, is een reeks meditatieve teksten van Rudolf Steiner over de geestelijke ontwikkelingsweg van de mens, een weg van zelfkennis. Kalle gebruikt de term 'illegaal', omdat het bespreken van de teksten normaliter is voorbehouden aan de 'lectoren' van de Antroposofische Vereniging. Michiel was geen lector.

Tekst: **Kalle Heesen**. Hij is mede oprichter en VOF lid van de Plus Boerderij. Binnen het bedrijf is hij verantwoordelijk voor de landbouw-tak, de financiën en de 'lange lijnen'. Hij woont samen met Esther en is vader van drie jonge kinderen.

De Landbouwcursus als inspiratiebron

‘Toen ik dit las, trok er iets open’

‘In hoeverre vormt de serie lezingen die Rudolf Steiner in 1924 hield, de Landbouwcursus, een inspiratiebron voor boeren, tuinders en onderzoekers van nu?’ Dit was de centrale vraag van een reeks van 14 interviews in Dynamisch Perspectief van 2013 tot 2015. ‘Het leuke is dat iedereen iets anders eruit pikt’, zegt Gineke de Graaf, die de interviews schreef. De verhalen zijn zeer de moeite waard om opnieuw te lezen, zoals deze quotes laten zien. Lees de hele reeks via bdvereniging.nl/dp-extra.

Geest en materie

Cor van Marle (deel 6, 2014, interview samen met Asse):

“Spirituele landbouw betekent voor mij dat je je verbindt met de gewassen en de dieren en daardoor intuïtief gaat aanvoelen wat goed is. Verbondenheid en bondgenootschap

met de aarde, planten, dieren, de elementen. Zij zijn onze broeders en zusters! In die verbondenheid hoop ik te groeien.”

Asse Aukes (deel 6, 2014, interview samen met Cor):

“Naarmate ik ouder word, worden de verwondering en diepe vreugde in mij groter over het gevoel dat God in alles aanwezig is. Dat leidt tot respectvol en dankbaar omgaan met de wereld om mij heen. Ik geloof en besef steeds meer dat de gezondheid van planten, dieren en mensen om mij heen in hoge mate afhankelijk is van de instelling waarmee ik werk. Dat is voor mij een wezenlijk BD-aspect. Als er bij mij bijvoorbeeld iets dwars zit naar Cor, dat voelt hij toch? Bij planten, dieren en bodem is dat net zo, mijn gedachten hebben invloed! Ik heb een relatie met mijn gewas net zoals ik een relatie heb met mijn collega’s.”

Michiel Rietveld (deel 5, 2013):

“De kunst heeft als doel een geestelijke inspiratie zichtbaar te maken in aardse materie. De wetenschap neemt de aardse materie waar en zoekt daarbij, wanneer zij uitstijgt boven alleen het materiële, de geestelijke achtergrond.”

“De taak van de biodynamische landbouw is alleen te begrijpen wanneer we vanuit de centrale antroposofie naar de wereldontwikkeling kijken. Zonder de verbinding met de geest zal de aarde steeds verder ten prooi vallen aan verharding, een sterfproces. De antroposofie biedt, aansluitend bij het esoterisch christendom, het inzicht dat Christus’ verbinding met de aarde een vernieuwingsimpuls geeft, een verjongingsimpuls, nieuwe levenskracht. Daarnaast te werken in de

Over de preparaten

Frans van Laer (deel 1, 2013):

“Heb je wel eens het verschil gezien tussen twee dezelfde mesthopen, waarvan de een wel geprepareerd is en de ander niet? Je ziet dan dat als je de niet geprepareerde mesthoop openhaalt, het gaat roken en vervliegen, terwijl de wel geprepareerde mesthoop mooier omgezet wordt en niet rookt. Daar spelen zich echt andere processen in af.”

Arie de Winter (deel 3, 2013):

“Het leren waarnemen van vormkrachten biedt voor mij het mooie perspectief, de belofte, dat ik uiteindelijk zelf kan vaststellen: wát heeft mijn bedrijf nodig aan preparatengebruik? Het begin is er: ik ervaar een verschil op mijn land voor en na het gebruik van preparaat 500 en 501. Dat zit ‘m in stemming, in licht, in ijle indrukken. Zo leer

landbouw zie ik als een fundament voor de landbouw van de toekomst: het verzorgen van de verbinding tussen de geestelijke wereld en de aarde. Geestelijke realiteiten waarnemen en die in het landbouwbedrijf vormgeven – een kunstzinnig proces. Zo is elk bedrijf een kunstwerk. Bezoekers van bedrijven voelen dit als ze er rondlopen en het inspireert en voedt ze.”

ik bijvoorbeeld ook de vormimpresie van duizendblad kennen. Niet van duizendblad in het algemeen, maar van déze duizendblad die bij mij groeit.”

Max van Tilburg (deel 9, 2014):

“Ik ging eens naar een bijeenkomst over mest onder leiding van Coen ter Berg. Ik had twee porties mest meegenomen: één portie geprepareerde mest en één portie niet geprepareerde mest. Tom Saat, de boer van Stadsboerderij Almere, rook eraan en wees precies aan welke was behandeld en welke niet: de geurloze, behandelde mest had zijn krachten in zich gehouden. De preparaten maken we al jarenlang samen met enkele andere bedrijven – heel gezellig trouwens!”

Over de toekomst

Greet Lambrecht (deel 8, 2014):

Rudolf Steiner zegt in de Landbouwcursus, 2^e voordracht: *'Het zaad, waaruit zich het embryonale leven ontwikkelt, wordt gewoonlijk gezien als een buitengewoon gecompliceerd moleculair geheel.*

En men hecht er de grootste waarde aan om de ontwikkeling van het zaad te begrijpen in het licht van die complexe moleculaire structuur. [...] Maar uit die hoogste complexiteit zou nooit een nieuw organisme kunnen voortkomen, nooit. Want dat organisme komt niet op zo'n manier uit het zaad tevoorschijn dat datgene wat zich als zaad heeft ontwikkeld, zich simpelweg van de moederplant of het moederdier voortzet in de kinderplant of het kinderdier. Dat is namelijk helemaal niet waar. Waar is veeleer dat deze opgebouwde complexiteit, zodra die tot het hoogste punt is gevoerd, weer uit elkaar valt, en wat eerst in de aardse verhoudingen tot de grootste complexiteit is gevoerd, eindigt in een kleine chaos. Het lost op, zou je kunnen zeggen, in het stof van de wereld. En op dat moment, wanneer het zaad tot de hoogste complexiteit is gebracht, in het stof van de wereld is opgelost en die kleine chaos overblijft, dan begint de hele omringende kosmos op het zaad in te werken en drukt zich erin af en bouwt uit die kleine chaos datgene op, wat daaruit van alle kanten door de inwerkingen uit de kosmos kan worden opgebouwd.'

"Toen ik dit las, trok er iets open, er ontstond ruimte en licht: ik besepte dat er in de menselijke erfstroom – wat voor mij ook betekent vastzetten, verharden, beperken – een openen kan komen, een ruimte van mogelijkheden, beweging, leven, ontwikkeling. Dit kon ik betrekken op het proces in mijzelf. Ik kan open staan: in de chaos is een weg naar inspiratie en intuïtie die maakt dat ik op het juiste moment de juiste dingen kan doen. Ik ben meer dan een genetisch product uit de erfelijkheidsstroom."

Tineke van den Berg (deel 10, 2014):

"Voor de BD-boer is het de kunst om te ontdekken wat zich wil ontwikkelen, wat er aan de orde is en hoe je een landingsplaats kan voorbereiden voor datgene wat vanuit de toekomst komt en zich wil verwerkelijken in het hier en nu. In de toekomst ligt het al besloten namelijk. Anders gezegd: hoe dit bedrijf zich wil ontwikkelen, staat al in de sterren geschreven. De uitdaging is om het te ontdekken, om de toekomst uit te pakken als een cadeautje. Dat uitpakken is het werk van de boer. Daar is kennis, inzet en liefde bij nodig."

Zestien columns over de Landbouwcursus

'De kompasnaald', heette de eerste van een reeks columns over de Landbouwcursus, geschreven door Jan Saal in Dynamisch Perspectief van 2009 tot 2012. Uit elke voordracht koos hij iets karakteristieks dat hij op toegankelijke manier uitlegde. Zo lezen we in de eerste aflevering: 'En zo is het met alles wat leeft. Een bloemkool is, net als die kompasnaald, niet te begrijpen, wanneer je alleen die bloemkool zelf onderzoekt. Want de bloemkool groeit op in een veld van levenskrachten. De plant vormt zich door inwerking van stoffen vanuit de aarde en krachten vanuit de kosmos. Zo moet je naar het leven kijken. Je kunt het leven pas begrijpen, wanneer je de hele kosmos erbij betreft.' Na acht columns begon hij weer opnieuw, en eindigde die tweede reeks met 'Over het wezen van dieren': 'Bij de achtste voordracht heeft Rudolf Steiner weer een denkoefening voor ons in petto, wanneer hij het wezen van dieren beschrijft. Het valt niet mee om je voor te stellen wat hij vertelt: het voedsel dat mensen en dieren eten gaat naar de hersenen. Maar ledematen en stofwisselingsorganen worden niet opgebouwd uit wat er via voeding binnenkomt. Ze bestaan niet uit 'aardse stof', zoals de hersenen, maar uit 'kosmische stof'.'

Je kunt de hele reeks nalezen via [bdvereniging.nl/dp-extra](https://www.bdvereniging.nl/dp-extra)

Met een grote kniptang in mijn handen loop ik vrolijk gespannen over ons kavelpad dat vanaf onze boerderij helemaal naar het einde van het land loopt. Een veel gebruikt pad vol met afdrucken van koeienpoten en trekkersporen. Achteraan zijn er steeds minder sporen, totdat er eigenlijk geen afdrucken meer zijn. Het pad stopt hier abrupt door een ijzeren gaashek en stevige betonnen palen, in de jaren 40 hier neergezet als definitieve afscheiding tussen ons en de buurman.

Dankzij een kavelruil hoort het land nu bij ons. Enthousiast begin ik met het doorknippen van het hek. Het voelt alsof ik de Berlijnse muur laat vallen, het openen van een poort die eeuwig gesloten was. Tijdens het knippen kijk ik even schuchter achterom, alsof ik iets doe wat eigenlijk niet mag. En dan is het gaas los. Ik trek het met veel kracht los uit het onkruid en leg het opzij. Even sta ik stil te kijken en dan spring ik met een grote sprong het nieuwe weiland in. Het voelt raar en leuk tegelijkertijd. "Hallo nieuw land", zeg ik hardop terwijl ik langzaam door het nieuwe gras loop. "Welkom bij boerderij De Buitenplaats. Je gaat dit heel leuk vinden want er komen koeien op jou grazen. Hoe fijn is dat? Je voelt dan de krachtige maar oh zo rustige energie van onze koeien, ze grazen van jouw gras en ze verrijken jouw bodem met vlaaien."

'Hallo, nieuw land'

Ik word er helemaal opgetogen van, dus ga ik de dames snel halen. Terug op de boerderij doe ik de staldeur open en een voor een lopen de koeien achter mij aan. Amber en Winke komen als eerste aan bij de opengeknipte poort. Ze kijken verbaasd naar links, naar het oude weiland waar ze normaal naartoe gaan. En nu mogen ze rechtdoor. Stokstijf blijven ze voor de poort staan. De energie van het verboden land hangt er nog steeds.

"Loop maar door", zeg ik. Amber snuffelt en ruikt en stapt dan heel voorzichtig het nieuwe weiland in. Even blijft ze staan en dan begint ze keihard te rennen. De anderen staan verbaasd te kijken. Marga loeit en Marrije, die halverwege staat, probeert zich naar voren te wringen. Winke staat nog steeds stil maar Cilly en Eefje lopen haar voorbij en stappen al loeiend het weiland in en rennen naar Amber.

Nu wordt het hele koppel onrustig en de achterste koeien beginnen te dringen en te duwen. Fienne, Fleur en Vrouwtje gaan de Berlijnse muur door en Winke neemt een grote sprong naar het onbekende. Het hele weiland wordt in alle hoeken druk bekeken, belopen, gesnuffeld en gegeten. Als ik een uur later nog even kom kijken, liggen alle koeien bij elkaar in het midden van het weiland. Ik voel de energie van onze boerderij als een laag hangende mist langzaam door de opengeknipte poort naar de koeien kruipen.

Tekst: Bram Borst, boer op boerderij De Buitenplaats in Eenigenburg

Landbouwcursus biedt tijdloze inspiratie

Kosmos en aarde

zien met nieuwe ogen

In de tijd waarin de Landbouwcursus plaatsvond, heerste veel maatschappelijke onrust, net als nu. De Landbouwcursus bracht en brengt nieuwe inzichten die verder reiken dan landbouw alleen – ze werken verbindend, vredestichtend en bieden hoop voor de toekomst.

Toen Rudolf Steiner in 1924 in Koberwitz zijn landbouwvoordrachten hield, waren de maatschappelijke omstandigheden waarin dit moest gebeuren allesbehalve stabiel. De Eerste Wereldoorlog, waarin naar schatting 17 miljoen mensen het leven lieten, lag met al zijn verschrikkingen nog vers in het geheugen. Tijdens deze oorlog vond ook de Russische Revolutie plaats, die enerzijds – ook met veel geweld – een einde stelde aan een feodale maatschappij waaruit zelfs het lijfeigenschap nog niet helemaal verdwenen was, en die anderzijds de ideeën van de klassenstrijd wereldwijd op de voorgrond bracht.

‘Europa van de angst’

Met een hyperinflatie beleefde Europa de

economische naschokken van de wereldoorlog. Maar ook de psychologische gevolgen zouden nog lang nazinderen. Vooraf had niemand verwacht dat de oorlog zo lang zou aanslepen en dat het aantal slachtoffers zo’n omvang zou nemen. Europa haalde na de wapenstilstand enigszins opgelucht adem, maar velen bleven bijna onherstelbaar gebukt gaan onder het besef welke vernietigende krachten in het mensenbestaan schuilgaan.

Ondertussen riep het Verdrag van Versailles, waarmee niet alleen de vrede werd getekend, maar ook de schuldvraag van de Eerste Wereldoorlog eenzijdig werd beslecht, in Duitsland duistere krachten wakker die nauwelijks twee decennia later de Tweede Wereldoorlog onafwendbaar zouden maken.

De Eerste Wereldoorlog was niet uit het niets opgedoken. Een politiek, economisch, cultureel en sociaal verdeeld Europa werd het ‘Europa van de angst’ door de uitvinding van de stikstofsynthese uit de lucht. Springstoffen op basis van luchtstikstof maakten een nooit eerder geziene bewapeningswedloop mogelijk, die vroeg of laat onvermijdelijk moest uitmonden in een gewelddadig internationaal conflict.

Opvoeding tot vrede

Uitgerekend in diezelfde periode ontwikkelde zich de antroposofie. Terwijl de wereld zich voorbereidde op de oorlog, werden in de antroposofie de kiemen gelegd voor wat in de nasleep van die oorlog zo onmisbaar zou zijn: opvoeding tot vrede, heling, zorg en een nieuwe maatschappijstructuur, waarin geestesleven, rechtsleven en economie niet langer bron zouden zijn van verdeeldheid en conflict, maar hun terechte plaats zouden innemen.

Noch de oorlog, noch de wapenstilstand hadden echter bezinning gebracht. Na de Eerste Wereldoorlog was Europa meer dan ooit verdeeld, en in de greep van materialisme, hebzucht en sociale onrust.

In die naoorlogse periode ging de synthese van luchtstikstof onverminderd door, maar werd een andere toepassing van stikstofzouten aangeprezen: meststof voor de landbouw. Het succes stond eigenlijk al bij voorbaat vast. Overal werden onderzoekskringen opgericht die proefvelden aanlegden om het nut van deze nieuwe meststof aan te tonen. Voor het ‘begerig’ oog waren de resultaten zonder meer spectaculair. De meer kritische

waarnemers stelden echter ook een achteruitgang in de kwaliteit vast.

Levende stikstof verzorgt gevoeligheid

De vragen van deze kritische waarnemers vormden de aanleiding voor de Landbouwcursus. Rudolf Steiner nam deze vragen zeer ernstig. In zijn terugblik op de cursus noteert hij : “Wij hebben hier werkelijk met een vraagstuk te maken dat in de meest uitgesproken zin een vraagstuk is van kosmisch-aards formaat. Met name bij de landbouw wordt het duidelijk dat er uit de geest krachten moeten worden geput die nu nog volkomen onbekend zijn, en die niet alleen van belang zijn om de landbouw een beetje te verbeteren, maar in feite om het menselijk leven – de mens moet tenslotte leven van wat de aarde opbrengt – ook in fysieke zin op aarde te laten voortbestaan.”

In de Landbouwcursus is stikstof een van de centrale thema’s: “Stikstof giet over alles een soort voelend leven uit.” In de composthoop, in de bodem en op het veld zorgt de stikstof ervoor dat de organen van het bedrijfsorganisme elkaar goed kunnen aanvoelen, en dus goed op elkaar kunnen inspelen. In de 3de voordracht zegt Steiner daarover: “Stikstof is het belevende medium. Ook in het menselijk zenuw-zintuigstelsel is het de stikstof die de beleving van het waargenomen doorgeeft; hij is in werkelijkheid de drager van de beleving.” En in diezelfde voordracht geeft hij ook aan dat de landbouw een heel ander karakter krijgt als de boer zich door meditatie ontvankelijk maakt voor de openbaringen van de stikstof.

Stuurt de stikstof onze innerlijke beleving van wat we waarnemen? En is er een onderscheid tussen de dode, minerale, synthetische stikstof, en de stikstof die levend een levend wezen binnenkomt? Leidt de dode stikstof onze waarnemingen “neerwaarts”, waar ze vermengd worden met begeerte, driften, en misschien zelfs het helemaal verliezen van zichzelf, waardoor geweld mogelijk wordt? Of brengt de levende stikstof onze waarnemingen op een hoger plan – de gevoeligheid om menselijk te zijn, liefdevol, behulpzaam en vrij van zelfzucht?

Wat als de dode, minerale stikstof, die in een neerwaartse beweging vier jaar lang de oorlog had gevoed, ook de menselijke voeding in haar greep krijgt?

Sociale impuls

Onmiddellijk na de Eerste Wereldoorlog had Rudolf Steiner alles in het werk gesteld om de sociale driegeleding in de politieke aandacht te brengen als mogelijke leidraad voor de sociale heropbouw van Europa. In een voordracht in 1923 gaf hij aan dat dit niet gelukt was, omdat de menselijke geest er nog niet rijp voor was. Een initiatief om het onderwijs te vernieuwen – de oprichting van de Waldorfschule – ging wel van start. De Landbouwcursus luidde in feite een nieuwe reeks van initiatieven in, die een belangrijke impact op het sociale mogelijk maakten. Tijdens de Landbouwcursus gaf Rudolf Steiner ook een reeks voordrachten over Karma, en een drietal voordrachten voor jongeren. Van Koberwitz reisde hij meteen door naar Jena, waar hij met een volgende cursus de heilpedagogie initieerde. Rudolf Meyer, die ook bij

de Landbouwcursus aanwezig was, schrijft daarover: “Een storm van daden was het die Rudolf Steiner in die tijd van het ene werk naar het andere voerde; hij toonde geestdriftige jongeren de weg naar nieuwe beroepen en lichtende idealen om voor te werken.” Na afloop van de Landbouwcursus was Steiner zelf heel opgetogen. Aan Günther Wachsmuth, die hem vergezelde op zijn reis naar Jena, vertrouwde hij toe: “Nu hebben we weer een grote stap voorwaarts genomen.” En na enkele ogenblikken nadenken in stilte voegde hij eraan toe: “Nu hebben we ook dit belangrijke werk volbracht.” Later schrijft Wachsmuth hierover: “Zelden heb ik Rudolf Steiner na een volbrachte taak zo vreugdevol en zichtbaar gelukkig gezien als in dit ogenblik na de landbouwbijsamenkomst tot uitdrukking kwam. Tijdens de treinreis kwam hij er nog meermaals in opgewekte woorden op terug.”

Nieuwe inzichten, hoop en kracht

Deelnemers van toen, en vooral jonge deelnemers, hebben later getuigd hoe belangrijk de Landbouwcursus in hun leven is geweest. Zo schrijft Wilhelm Rath: “Dat ik tot de Landbouwcursus werd toegelaten, heeft mijn hele verdere leven bepaald (...). De kosmische krachtbron van de plantengroei, het geestelijke dat in kalk, klei en kiezel verborgen is, de stoffen van het eiwit, geschilderd als de dragers van een scheppende werkzaamheid – voor mij kwamen daarin oeroude mysteriën weer tot leven, als een moderne inwijdingsweg in de geheimen van de grote, scheppende natuur. De jeugdtoespraak

waarmee Rudolf Steiner de Landbouwcursus voor ons afsloot, heeft mij later voor het landbouwberoep doen kiezen.” In feite was de Landbouwcursus – die niet toevallig in de Pinkstertijd plaatsvond – voor velen ook echt hun persoonlijke Pinksterervaring. Een plotseling gegrepen worden door het vuur van een nieuwe begeesting, het naar buiten treden – de wereld in – met een boodschap die over (her)leven gaat en die voor iedereen en in elke taal verstaanbaar is (vgl. Handelingen 2).

Günther Wachsmuth blikt in 1929 nogmaals terug op de Landbouwcursus: “Met de im-

Tijdens het lezen voelt het alsof de voordrachten actueler zijn dan ooit

pulsen die in deze cursus hun aanvang vonden, en waarvan de betekenis zich uitstrekt tot een onafzienbaar verre toekomst, keerden de deelnemers naar hun werkplekken terug, gesterkt met nieuwe inzichten, hoop en kracht. Voor velen onder hen was de landbouw door zijn geestloos materialistische industrialisering alleen nog een last geworden. Plotseling zagen zij juist van dit beroep opnieuw de diepe geestelijke achtergronden. Zij gingen met volledig veranderde inzichten, met nieuwe liefde aan het werk met bodem, planten en dieren.”

Van last tot vreugde

In de recente winter-rondzendbrief van de

Landbouwsectie in het Goetheanum, schrijft Manfred Klett dat dit Pinkstergebeuren zich nog voortdurend vernieuwt, overal in de wereld waar mensen samenkomen om biodynamisch in de praktijk te brengen of ervaringen uit te wisselen: “Men ervaart het handelen als dienst aan de natuur, leert de mede-wereld, de kosmos en de aarde met nieuwe ogen zien. De arbeid, die in het technische tijdperk tot last is geworden, wordt weer vreugde, men ervaart dat men wat men doet kan liefhebben. Men leeft in het gevoel met eigen handen mee te werken aan het toekomstige worden van mens en aarde. Alleen al in het praktisch toepassen van de maatregelen die in de Landbouwcursus gegeven zijn, kan men beleven hoe een spirituele samenhang van ideeën in het werk binnen vloeit, in het werk ervaarbaar wordt en zich verwerkelijkt.”

De tijd waarin de Landbouwcursus plaatsvond, vertoont opvallende gelijkenissen met onze dagen: tegenover de wereldoorlog van toen staat de overal-ter-wereld-oorlog vandaag. Verdeeldheid, egoïsme en materialisme vieren hoogtij. Sociale onlusten en boerenprotesten zijn – eveneens wereldwijd – aan de orde van de dag.

Tot heling van de aarde

Wie dit jaar in Dornach was voor de internationale landbouwconferentie, kan het niet ontgaan zijn dat de Landbouwcursus nog steeds op dezelfde manier verbindend, vreedstichtend en toekomst-oriënterend werkt als in het interbellum. Duizend mensen, waaronder veel boeren, uit meer dan vijftig landen, vierden in het Goetheanum 100 jaar

Landbouwcursus met een niet mis te verstane boodschap: samen naar de volgende eeuw BD-landbouw, over alle grenzen heen. Recent klonk het nog in een van de leesgroepen die ik mocht begeleiden: “Tijdens het lezen voelt het alsof de voordrachten actueler zijn dan ooit. Maar dat is wellicht ook inherent aan de Landbouwcursus, dat hij voor alle tijden is, en altijd van toepassing.” Overall, voor altijd, en voor alle boeren. Ehrenfried Pfeiffer noteerde destijds wat Rudolf Steiner daar zelf over zei: “De werking van de preparaten en de methode moet er voor allen zijn, voor alle landbouwers. De biologisch-dynamische landbouwmethode kan door elke landbouwer worden aangenomen. Het komt er vooral op aan dat de zegen van de preparaten op grote oppervlakten over de ganse aarde wordt uitgebreid, om de voedingskwaliteit van de veldvruchten in de meest omvattende mate te verbeteren, en tot heling van de aarde.”

Tekst: Koen Dhoore, themaredacteur van deze Dynamisch Perspectief. Hij is docent bij Landwijzer en begeleidt groepen die samen de Landbouwcursus lezen

Foto: de feestavond ter ere van 100 jaar biodynamisch tijdens de internationale conferentie in het Goetheanum.

Wat is de meerwaarde van biodynamisch?

‘Hoe leg jij aan iemand uit wat de meerwaarde is van biodynamisch, dan wel Demeter? Hoe vind je daar woorden voor?’

Deze vraag stelde redacteur Afke Huitema aan een boer, een natuurvoedingskundige en een kok.

Marlijn Wieringa, **boer** op Veld en Beek:

Biodynamisch boeren is samenwerken met alle levende organismen. Voor mij uit zich dat altijd als vitalere en gezondere voeding en een groter dierenwelzijn dan bij biologische of conventionele landbouw. Alles gaat net een tikje langzamer, het krijgt meer tijd om te worden wat het wil zijn. Koeien mogen hun horens houden en bij veel BD-boerderijen mogen de kalfjes bij de koe blijven. Planten staan met hun wortels in de aarde en halen daar hun voeding uit. De bodem wordt gevoed met compost en de compost wordt gevoed met preparaten. En dan zijn er nog de natuurwezens; wanneer ik die taartpunt aansnijdt komt van mijn kant

altijd heel snel de wedervraag hoe de ander er tegenaan kijkt. Dit leidt vaak tot leuke gesprekken. Maar hoe zit dat dan met die zaaikalender? Nou, als je kijkt naar de zee en naar eb en vloed en dat de maan daar invloed op heeft. Dan kan ik me heel goed voorstellen dat de zon, maan en planeten ook invloed hebben op andere levende processen, zoals bijvoorbeeld het ontkiemen, groeien, bloeien en afrijpen van planten.

‘Zonder gezonde voeding voor de koe, kan de koe geen gezonde voeding voor ons produceren’

Ineke Fienieg, **natuurvoedingskundige**:

“Het verhaal over het biodynamische is eigenlijk een jarenlange ontwikkeling en duurt nog steeds voort. Dat breng je niet in 5 minuten over aan de consument. Waarom kies ik bij voorkeur voor BD? Dat kan ik dan het beste uitleggen aan de hand van een voorbeeld en mijn kennismaking. Ik had nog nooit van BD gehoord, en kwam op

de Kraaybeekerhof waar ik de opleiding tot natuurvoedingskundige ging doen in 2005. Toen ik daar kwam, was er een gevoel van: ‘Hier is het goed, hier wil ik zijn.’ Van daaruit ben ik gaan leren en wist al snel: dit wil ik supporten. Hier wil ik een bijdrage aan leveren.”
“Kun je BD proeven? In zuivel wel, onder andere omdat het homogeniseren ontbreekt. De gewassen zijn wat compacter, omdat ze minder water bevatten. Daardoor hebben ze meer smaak. Is dat een betere smaak? Ik

Aan de hand van stijfbeelden probeer ik mensen bijvoorbeeld uit te leggen dat je door het beeld dat ontstaat de vitaliteit van het product kan waarnemen. Je bent wat je eet. Je bent dus ook wat de koe eet. Zonder gezonde voeding voor de koe, kan de koe geen gezonde voeding voor ons produceren. Ook werken met aandacht staat bij mij centraal. Als je aandachtig werkt, met een positieve toekomstblik, komt daar iets mooiers uit dan als je met 100 dingen tegelijk bezig bent en nergens écht je focus hebt liggen. Je leest het al, biodynamisch is divers. Niet eenduidig, je kan er alle kanten mee op en op veel verschillende vlakken je eigen nadruk of focus leggen. Dat zie je vaak ook op de bedrijven terug. Elk bedrijf heeft zijn eigen bedrijfsindividualiteit en dat voel je direct als je een BD-erf op komt.

Veld en Beek is een zeer divers biodynamisch bedrijf in Doorwerth, zie veldenbeek.nl

proef het niet altijd. Maar wat ik wel weet en ervaar, is dat de ontmoeting altijd fijn is. De ontmoeting met de gewassen is een ontmoeting met ‘een goede wereld’, een wereld waar ik graag bij wil horen. De etherische wereld zit in en om het product. Net als de intentie van de boer. Wat heeft hij of zij erin gestopt? Wat zijn de krachten van het gewas? Het is mijn taak dan om te kijken hoe ik het in de keuken kan gebruiken zodat die krachten tot zijn recht komen. Ik moet het werk van de boer van het land voortzetten in de keuken.”

“Je kunt natuurlijk gewoon gaan koken met een plan of recept, je voert de handelingen uit. Maar je kunt ook met liefde koken; je stopt er méér in dan de kooktechnieken en de aandacht; je geeft de schepping door. Je geeft het hele plan dóór.

Peter Vandermeersch, kok en docent:

Het heeft eventjes geduurd alvorens ik woorden vond om de ‘levenskrachten’ als meerwaarde van biodynamische of Demeter gecertificeerde voedingsmiddelen uit te leggen aan mijn cursisten of geïnteresseerden. Het was nodig om me vooreerst zelf intensief te verdiepen in wat ‘levenskracht’ nu juist is, welke soorten levenskracht er zijn en hoe ze werken bij plant, dier en mens. Door mijn intensieve zelfstudie van de antroposofie enerzijds en door mijn geestelijke scholing bij geestelijk leraar Heinz Grill in Italië anderzijds, kon ik deze levenskrachten stap voor stap leren herkennen, onderscheiden, waarnemen, voorstellen en gewaarworden om ze uiteindelijk objectief en concreet naar buiten toe, ook te kunnen beschrijven.

De ‘levenskrachten’ zijn de structuurvormende krachten, werkzaam aan en in een plant. Men neemt dus niet alleen inhoudsstoffen op met een voedingsmiddel, maar ook deze structuurvormende krachten. We dienen als mens, wanneer we ons wensen te ontwikkelen, werkelijk ‘voeding’ tot ons te nemen en daar zijn het net de ‘levenskrachten’ die het

In een natuurvoedingswinkel had ik laatst een winterwortel met veel klei in mijn handen. Ik wilde wel wat van die Flevopolder-klei mee naar huis, voor op de composthoop. Ik wilde ook de omgeving meenemen. Het idee dat de wortels niet in bad zijn geweest en hun eigen

onderscheid maken tussen ‘vulling’ en werkelijke ‘voeding’. Met ontwikkelen bedoel ik hier niet alleen de fysieke ontwikkeling maar vooral de ziels-geestelijke ontwikkeling. Ons lichaam heeft gedurende zijn levensloop nood aan voldoende en vooral aan kwalitatieve inhoudsstoffen in de vorm van koolhydraten, eiwitten, oliën, vitaminen en mineralen. Onze ziel of ons bewustzijn heeft vooral nood aan voeding met onder andere voldoende ‘warmte- en lichtkracht’ opdat het een fundament zou verkrijgen waarop de mens ‘bezieling’ en ‘begeesting’ kan ontwikkelen. Het is voor alle duidelijkheid niet de ‘levenskrachtige’ voeding die ons bewustzijn of onze ziel ontwikkelt; ze zorgt wel voor de substantiële basis waarop we ons als mens verder kunnen ontwikkelen. Als dit fundament ontbreekt en ‘voeding’ tot ‘vulling’ wordt om louter onze honger voor enige tijd te verdrijven, dan kan de mens zich op fysiek vlak in stand houden, op ziels-geestelijk vlak lijdt hij honger. Onze huidige westerse hoogontwikkelde digitale cultuur floreert in materiële overvloed en ziels-geestelijke armoede. Hierin kan lokale, hoogkwalitatieve maar zeer levenskrachtige biodynamische voeding in de toekomst een fundament bieden voor het opbouwen van

klei nog bij zich hebben, samen met hun idee of plan, dat je dát meeneemt, dát vind ik interessant aan het biodynamische.”

Ineke verzorgt diverse workshops rond natuurlijke voeding, zie voedwel.nl

een nieuwe cultuur waarin bezieling en begeesting sleutelwoorden worden.

Peter is kok en docent van vegetarische kookschool De Zonnekeuken, en verzorgt een jaaropleiding in Vlaanderen én in Nederland, zie dezonnekeuken.be

Tekst: Marlijn Wieringa, Afke Huitema en Peter Vandermeersch. Samenstelling: Afke Huitema. Ze is redacteur van Dynamisch Perspectief, deed Warmonderhof-deeltijd en maakt de wereld mooier als creatief uitvinder

Voeding en bewustzijn

Omdat we voeding graag aan bod willen laten komen in Dynamisch Perspectief, zijn we benieuwd wat jij zou willen weten of lezen hierover. **Welke vragen leven bij jou?** Wie moeten we interviewen? Of wil je zelf iets bijdragen? Als dank voor je tip mogen we drie boeken van Peter - *Voeding en bewustzijnsontwikkeling* - cadeau geven. Interesse? Stuur een bericht aan redactie@bdvereniging.nl met je adres. De boeken worden onder de inzenders verloten.

Vier met ons 45 jaar BD Grondbeheer

Draag bij aan de groei van natuurvriendelijke landbouw en word donateur.

In ons jubileum jaar zetten we onze nieuwe donateurs in de bloemetjes: roze dahlia's! Vaste planten die elk jaar terugkomen.

We verwelkomen je met dahliaknollen van Huiberts Biologische Bloembollen. Plant de knollen na ijsheilige (na 15 mei) in de volle grond of in twee potten op je balkon. Dahlia's zijn drachtplanten voor insecten. Ze zijn een fleurig feest voor jezelf én voor vlinders en bijen!

Doneer direct via de QR-code

of ga naar:
www.bdgrondbeheer.nl/word-donateur

 Grondbeheer

Algemeen Nut
Beogende Instelling

ANBI

sun
earth
human

100 Years of the Agriculture Course

sonne
erde
mensch

100 Jahre Landwirtschaftlicher Kurs

Agriculture Conference
7-10 February 2024
Landwirtschaftliche Tagung
7.-10. Februar 2024

www.agriculture-conference.org

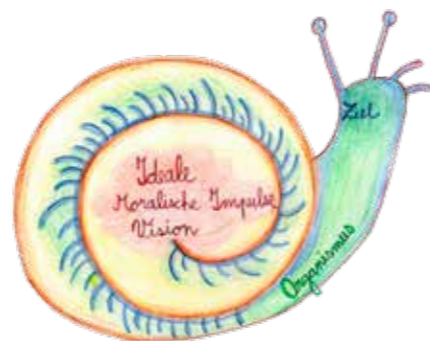
Duizend mensen uit 51 landen vierden begin februari, tijdens de internationale conferentie in Dornach, dat de biodynamische landbouw 100 jaar bestaat.

Landwijzer-studenten Niels De Ceulaer (34) en Annelies Lefevre (35) en Warmonderhof-student Pelle de Roos (20) vertellen wat hen het meest is bijgebleven van deze feestelijke, vierdaagse ontmoeting.

Transform the earth, heal the soul and awaken the spirit

Niels: "Wat ik nu heel duidelijk voel, is waarom ik aan landbouw doe: *'to transform the earth, to heal the soul and to awaken the spirit'*, zoals Tho Ha Vinh uit Bhutan dat zo mooi in zijn voordracht vertelde. Een gezamenlijke missie voor landbouw en voor de gehele mensheid.

Als individueel bedrijf heb je ook een missie en daar mag je je tijd voor nemen. De Sloveense Vesna Forštnerič Lesjak liet in haar verhaal over haar boerderij een tekening zien van een slak, die zijn visie en idealen meedraagt in zijn slakkenhuis. We vertrekken vanuit een ideaal, maar dat vraagt tijd. We zetten stap voor stap, maar verliezen de

Het is niet erg dat het bedrijfsorganisme zich langzaam ontwikkelt, zolang je je visie en idealen maar bij je draagt, op weg naar je doel. (Illustratie: Vesna Forštnerič Lesjak)

Annelies en Niels in Dornach bij de dagelijkse lunch in de voormalige houtwerkplaats.

De vierde klas van Warmonderhof voor het Goetheanum, met links-voor Pelle de Roos.

missie niet uit het oog. Zelf vertrek ik binnenkort naar Zweden waar ik misschien een bedrijf ga overnemen. Daar speelt onder andere de vraag of je alle kalveren na geboorte aanhoudt of al sneller verkoopt. Idealiter zou ik alle kalveren langer aanhouden en bij de moeder laten, maar dat kost geld. Hoe ga je daarmee om? Wat draagt bij aan het geheel? Misschien kost het nu geld, maar komt dat geld later op een andere manier weer terug. Het is een goede reminder voor mezelf dat het niet direct allemaal ideaal hoeft te zijn. Het mag stap voor stap, als we die brede blik maar vasthouden."

Annelies: "Ik ervaar hier dat het klopt, het maakt echt *sense*, ik voel de verbondenheid met elkaar en met de aarde. Een gevoel van 'aha, hier zijn ze'. Vol verwondering ben ik dat ik omringd ben door mensen die ik het niet hoeft uit te leggen. Dit voelt als thuisko-

men. Ik was 12 jaar geleden in Peru, bij de inheemse bevolking, bij mensen die een relatie voelen met de kosmos, met 'zijn'. Toen was ik er nog niet klaar voor om dit pad te volgen, maar het heeft me uiteindelijk hier gebracht. De voordracht van de Chileense Paz Bernaschina over hoe preparaten over de hele wereld worden gebruikt was voor mij echt landen. Preparaten brengen op veel plekken een spirituele verbinding, vertelde ze, waarbij er wordt gekeken welke lokale planten gebruikt kunnen worden met eenzelfde verbindende werking. Hoe kan ik dit gevoel vasthouden? Dat wordt een nieuwe zoektocht. Als ik start met mijn eigen bedrijf, zal het 'De Verwondering' heten. Mijn missie is: transformatie via verwondering. Als mensen binnenkomen, wil ik ze op dit pad brengen via verwondering. Ik hoop dat het zich verspreidt als de pluïsjes van een paardenbloem."

B D - J O N G

Pelle: "We zijn deze winter met de klas naar de BD conferentie in het Goetheanum in Dornach geweest. Het thema was 'zon-aarde-mens'. Het was een indrukwekkende ervaring. Niet alleen het Goetheanum, maar ook de huizen eromheen waren allemaal in antroposofische stijl gebouwd. Het gaf me een sprookjesachtig gevoel. In het Goetheanum waren enorme trappenhuisen waar de kleuren van de muren langzaam in andere kleuren oversmolten, de toiletten hadden drie verdiepingen en de liftcabines hadden geen wanden.

Op de conferentie waren zo'n 1000 mensen uit verschillende uithoeken van de wereld. Deze verschillen zorgden voor interessante ontmoetingen en gesprekken. Ik volgde een workshop over de verbinding tussen de spirituele en de materiële wereld, gegeven door Dominique Massenet, een Franse biodynamische landbouwadviseur. We hebben het gehad over elementen die veel in de landbouw voorkomen, zoals stikstof en koolstof. In de middag konden we naar een kunstworkshop, daar heb ik gezongen. Het waren inspirerende dagen."

Tekst: Ellen Winkel, Pelle de Roos

Terugkijken

Nieuwsgierig naar de voordracht van Tho Ha Vinh? Of die van Tom Saat? Of van al die anderen? Video's van de voordrachten worden in maart, april en mei een voor een gepubliceerd via [goetheanum.tv](https://www.goetheanum.tv). Gratis voor wie aanwezig was. Anderen betalen een paar euro.

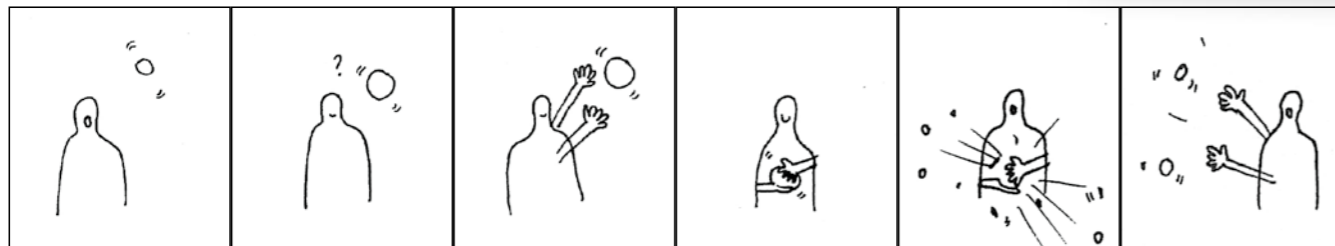

Vertaling boek Manfred Klett ‘Dit plaatst mijn werk als boer in een groot(s) wereldwijd verband’

Hoe kom je van gangbare lineaire landbouw naar de opwaartse spiraal van de biodynamische landbouw? Die vraag vormt de essentie van het boek *Van Agro-industrie naar Landbouwkunst* door Manfred Klett, aldus Tineke van den Berg, boer op de Stadsboerderij in Almere. Toen ze het uit had, wist ze: dit moeten we naar het Nederlands vertalen én we moeten er samen op studeren.

Boekpresentatie tijdens het **BD Feest van de Eeuw** op 19 mei

tekening door Afke Hultema

Het begrijpen van de Landbouwcurcus (of toch niet ...)

‘Er is een tweede vertaalslag nodig: van de boekenkast naar de hoofden, handen en harten van de Nederlandse en Vlaamse BD-boeren’

In ruil voor koeiendarm en -schedel (voor iemand die preparaten wilde maken) kreeg ik een Duitstalig boek cadeau, *Von der Agrartechnologie zur Landbaukunst*. Het was geschreven door de nu 90-jarige biodynamische boer Manfred Klett, die een prachtig bedrijf, Dottenfelderhof, heeft opgebouwd. Soms komen er dingen op je pad, waar je iets mee moet. Het was mij meteen duidelijk: ik ging op zoek naar een vertaler en een

uitgever, want dit boek moest in het Nederlands verschijnen. Echter: zo'n bijzonder boek is mooi, maar pas als je de inhoud met anderen deelt kan het echt gaan leven, is mijn ervaring. Daarom is er na de vertaling in het Nederlands, een tweede vertaalslag nodig: van de boekenkast naar de hoofden, handen en harten van de Nederlandse en Vlaamse BD-boeren. In mijn ogen zijn we dat aan onszelf en aan de wereld verplicht. Net zoals dat geldt voor de Landbouwcursus, waar dit boek van Manfred Klett eigenlijk een diepgaande uitwerking en toepassing van is.

Levenswerk

Waarom zou je het moeilijk leesbare boek van een oude, Duitse BD-boer vertalen? En wat moet de volgende generatie BD-boeren hiermee? Je kunt het boek zien als een levenswerk, een testament, én als leerstof voor de landbouw van de toekomst. De essentie van het boek is volgens mij:

hoe kom je van gangbare lineaire landbouw, via biologische kringlooplandbouw, naar de opwaartse spiraal van de biodynamische landbouw. Landbouw is geen industrie en ook geen natuur, maar cultuur. Of zelfs kunst. Dat wil zeggen: de mens is leidend, de natuur scheidt de voorwaarden en de techniek is dienend.

In dit boek kun je alle onderliggende wijsheid van de biodynamische landbouw en van de honderdjarige praktijk ervan terugvinden. Ook beschrijft het de geschiedenis van de gehele landbouw sinds mensenheugenis. Daarnaast bevat het zeer concrete besprekingen van bodembewerking en veevoeding. Het alledaagse, praktische landbouwwerk wordt in het licht gezet van de Landbouwcursus van 1924. En de aanwijzingen van de honderdjarige Landbouwcursus worden vertaald naar het dagelijkse werk op een boerderij, waarbij ook de opbouw van een boerderijgemeenschap aan de orde komt.

Studeren, verteren, hertalen en doorontwikkelen van de Landbouwcursus

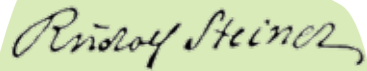
Sinds de Pinkstervoordrachten van Rudolf Steiner in boekvorm verschenen, zijn de teksten door vele mensen bestudeerd en in studiegroepen besproken. Aanvankelijk was het boek niet openbaar verkrijgbaar: tot halverwege de jaren 70 moest je, als je het boek in bezit wilde hebben, een gemotiveerd verzoek indienen bij de BD-Vereniging en ver-

volgens nam het bestuur een besluit over je aanvraag. De teksten zijn destijds uitgesproken voor een groep mensen die de basiswerken van de antroposofie al kenden. Ze zijn niet eenvoudig te begrijpen en vragen om een diepgaande studie en uitwisseling. Verschillende mensen hebben de inhoud op een nieuwe manier toegankelijk gemaakt. Zo is ook het hiernaast besproken boek van Klett een diepgaande uitwerking en toepassing van

de Landbouwcursus. Hierbij nog enkele voorbeelden.

Houden van de Aarde is het boek dat Michiel Rietveld in 2011 schreef over achtergronden van biodynamische landbouw; hij noemde het ook wel 'Landbouwcursus-Light'. Begin jaren

Een landbouwbedrijf verwerkelijkt zijn ware aard eigenlijk het beste als het kan worden opgevat als een soort individualiteit, een werkelijk op zichzelf staande individualiteit. ... Dat wil zeggen, het zou mogelijk moeten zijn om alles wat voor de productie nodig is, binnen het eigen landbouwbedrijf te hebben, waarbij tot het bedrijf natuurlijk ook een bepaalde veestapel moet worden gerekend.

Landbouw cursus, 2de voordracht

Niet makkelijk, wel waardevol

De vele onderwerpen komen in onderlinge samenhang en tot in detail uitgewerkt in het boek ter sprake. Soms bij herhaling, soms ver uitwendend, soms in archaisch lange zinnen. En over alles schijnt het licht van de geesteswetenschap, wat een rijke aanvulling geeft op de natuurwetenschappelijke benadering die wij gewend zijn te hanteren. Zonder die aanvulling gaat het uiteindelijk niet lukken om een *werkelijk* vitale levende landbouw van de toekomst te bouwen. Daar ben ik van overtuigd.

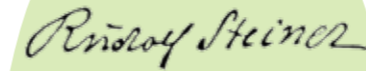
Dat geesteswetenschappelijke licht, dat maakt het er vaak niet makkelijker op. Maar wel waardevoller. Soms is het haast niet te lezen. Het vraagt immers een andere manier van denken. Breder denken, vanuit een andere invalshoek denken, in samenhangen denken. Dan nodigt het uit tot her-lezen, nadenken en tot vragen en gesprek met anderen. Nooit wordt het saai. Het blijft boeien, prikkelen, uitdagen. Het helpt meningen (om)

vormen, en het helpt om beweeglijker te leren denken. Het plaatst mijn dagelijkse werk als boer in een heel groot(s) wereldwijd verband.

Klett-lezen in groepen

Ik ben ontzettend blij dat we dit boek met Pinksteren in het Nederlands kunnen presenteren, tijdens het Feest van de Eeuw op zondag 19 mei op Warmonderhof. Alle boerenlicentiehouders krijgen dan het boek cadeau van Stichting Demeter.

Daarna komt de tweede vertaalslag, zoals ik al zei, naar onze hoofden, harten en handen, kortom naar ons dagelijkse werk. Hoe gaan we dat doen? Het zou fantastisch zijn om aan het eind van dit jubileumjaar, door heel Nederland en België, te starten met winterleesgroepen. Het zogenaamde Klett-lezen noem ik dat. Daarin kunnen we, op eigen houtje of met begeleiding, met collega-boeren, maar ook met betrokken burgers, zelfgekozen delen van het boek bespreken en herkauwen.

Die bemiddelaar is de stikstof. De stikstof brengt het leven over in de structuren die in de koolstof belichaamd zijn. Overal waar stikstof optreedt, heeft hij de taak leven in verbinding te brengen met het geestelijke dat in het domein van de koolstof vorm heeft aangenomen. De brug tussen zuurstof en koolstof wordt overal in het dierenrijk, in het plantenrijk, ook in het inwendige van de aarde geslagen door stikstof.

Landbouw cursus, 3de voordracht

'Dat geesteswetenschappelijke licht, dat maakt het er vaak niet makkelijker op. Maar wel waardevoller.'

Wat heel leuk was: rondvragend naar mensen die dit Klett-lezen wilden begeleiden, reageerden Heleen van Elsacker en Piet Korstanje heel enthousiast. Ze hadden hier al ervaring mee: zo'n 35 jaar geleden bespraken ze met vrienden rondom hun fruitteeltbedrijf en een groep boeren *Het landbouwbedrijf als organisme*, een interview met Klett uit de Flensburger Hefte, later ver-

70 reisde Michiel stad en land af met een voorlichtingsfilm over biodynamisch en gaf hij na de vertoning uitleg hierover aan allerlei soorten groepen. Nadat hij in 1978 het Studiecentrum Kraaybeekhof had opgericht heeft hij gedurende tientallen jaren cursussen, lessen en lezingen over de Landbouw cursus verzorgd. Door zich zo diepgaand te verbinden met deze teksten, kon hij er heel levendig over vertellen, waarmee hij velen inspireerde. Die levendigheid vormde ook de insteek bij het schrijven van *Houden van de Aarde*, met eigentijdse woor-

den om de taal van Steiner toegankelijker te maken. Dus in plaats van 'etherkrachten' gebruikt hij 'levensenergie' en 'levenskracht'. Astrale krachten noemt hij 'relatie-energie'. 'Biodynamische preparaten' duidt hij aan als 'bio-organisatoren die levensprocessen verzorgen'. Ook genetische manipulatie komt aan bod, die volgens Michiel 'van God los' is en verduisterend werkt op de lichtkwaliteit in voeding.

Op zijn website *Steiner in essentie* heeft Luc Ambagts enkele basiswerken van Rudolf

Steiner samengevat, waaronder de Landbouw cursus. Van elke voordracht geeft hij de essentie, in een actieve vorm om mensen aan te moedigen ermee aan de slag te gaan: 'Werk vanuit het levende' (4de voordracht), 'Wees een alchemistisch kunstenaar' (5de). Daarbij beschrijft hij de kern in zowel een langere als een hele korte samenvatting. Twee voorbeelden hiervan:

1^e voordracht: Weet je deel van een groter geheel

Steiner wijst op het belang om de hele om-

geving bij de landbouw te betrekken, inclusief de sterren en planeten. De buitenplaneten (Mars, Jupiter en Saturnus) werken via kiezel in de grond - te beïnvloeden door o.a. de warmte - op de groei van de planten met betrekking tot de voedselkwaliteit. De binnenplaneten (Maan, Mercurius en Venus) werken op de groei en voortplanting van de planten, aangetrokken door kalk in de grond en te beïnvloeden door o.a. water.

2^e voordracht: Neem de mens als uitgangspunt

Steiner bespreekt hier dat een landbouwbedrijf het beste een gesloten systeem kan zijn dat zoveel mogelijk zelf voorziet in wat het (bijvoorbeeld aan mest) nodig heeft. Daardoor kan een onderlinge afstemming van vee, voedergewassen, mest en productiegewassen plaatsvinden die een positieve ontwikkeling van de bodemvruchtbaarheid oplevert. Het bedrijf is te vergelijken met een mens met de bodem als middenrif, de buik boven de grond (stofwisseling) en het hoofd (waarneming) in de grond. Zie steinerinessentie.nl/landbouw cursus

taald en uitgegeven door de BD-Vereniging in 1992. Dit inspireerde hen om bij de aankoop van hun destijds nieuwe fruitbedrijf, Boomgaard ter Linde, de grond onder te brengen in een door de vriendenkring opgerichte stichting, Avalon, die de aankoop van grond mogelijk maakte. Voor Piet en Heleen was het heel inspirerend dat de zienswijze van Klett over de landbouw als cultuurfactor daar precies bij aansloot. Ik verheug me al op alle initiatieven die uit het Klett-lezen zullen voortkomen.

Interesse om mee te lezen en/of een groep te begeleiden? Mail Tineke, info@stadsboerderijalmere.nl

Tekst: Tineke van den Berg is boer op Stadsboerderij Almere en voorzitter van Stichting Demeter

Interessant is ook het door Rudolf Isler geschreven *Beiträge zum Landwirtschaftlichen Kurs*. Isler (86) heeft zelf jarenlang les gegeven op zijn biodynamische praktijkbedrijf in Zwitserland. Uit de wisselwerking met zijn cursisten is tien jaar geleden dit boekwerkje ontstaan, dat in 2019 grondig is herzien en uitgebreid. Lees de boekbespreking op pag. 30.

Tekst kader: Ellen Winkel

... SAMEN COMPOSTHOPEN MAKEN

Een boodschap aan de aarde

Vijf Vlaamse boerinnen zetten samen composthopen op, om de beurt op elkaars bedrijf, onder ervaren begeleiding. Samen doen ze waarnemingen van wat tijdens dit proces en na het afronden van het werk op de compostplek gebeurt. Dit biedt hen vertrouwen en het besef niet alleen te zijn.

Het is een whatsapp-groepje, en het heeft geen officiële naam, maar het begint wel een zekere bekendheid te krijgen in Vlaanderen. Vijf boerinnen rond een composthoop, je zou het een curiosum kunnen noemen. Maar is het niet veeleer een vanzelfsprekendheid, waar we voorlopig en ten onrechte nog een beetje van opkijken? De kerngroep heeft een vaste samenstelling, maar staat ervoor open dat telkens lokaal nog wat andere betrokkenen meedoen. En er is de expliciete hoop dat ook anderen de smaak te pakken krijgen om 'dingen samen te doen'.

De eerste kiem

Ze zijn met vijf, bijeengeroepen door Marieke. Ze vertelt: "Na een korte stage op Rijk Bos Bloemen woonde ik daar een BD-meewerkdag bij over compost. Deze dag werd begeleid door Xavier, Roland en John. Drie oudere, wijze mannen die jonge boerinnen op weg zetten met het composteren. Zo'n begeleide samenwerkdag wilde ik ook wel.

Een eerste compostdag op mijn veld (2021), begeleid door Roland en Xavier, lokte een tiental nieuwsgierigen, waaronder Leen. Het was heel bijzonder om met een groep mensen in een kring rond de plek te gaan staan waar alleen nog maar een aanzet van een hoop lag. Xavier leidde de waarnemingsoefeningen, samen gingen we aan het werk.

Toen de hoop klaar was stopten we rondom in de hoop de preparaten. Xavier kan boeiend vertellen, waardoor je een heel praktische inkijk krijgt hoe – door de preparaten heen – het heelal letterlijk op de aarde inwerkt. En je begrijpt dan dat zo'n balletje plantaardig en dierlijk concentraat, met onze welgemeende,

menselijke intenties, een boodschap kan zijn voor de aarde."

Wat op het bedrijf van Marieke begon is uitgegroeid tot een beurtrol die langs de bedrijven loopt. In principe gaat het om het opzetten van de composthoop van elk van de deelnemende bedrijven, en om het waarnemen van wat tijdens dit proces en na het afronden van het werk op de compostplek gebeurt. En soms komen ze samen om op een van de bedrijven te helpen met het koe-mestpreparaat.

De drijfveer voor dit initiatief wordt door elk van de boerinnen misschien wat anders verwoord, maar er zit een heel herkenbare rode draad in hun verhalen: een gevoel van onzekerheid bij de start van het bedrijf, en de wens om elkaars bedrijf te zien. Allemaal werden ze enthousiast over het voorstel om samen een composthoop op te zetten. Dat is concreet 'doen', en meteen ook betrokken op het spanningsveld tussen 'alleen' en 'samen'.

Beklijvende ervaringen

Joke : "Voor mij draaide BD-landbouw altijd rond het leven in het zaad, maar toen ik zelf aan de slag ging realiseerde ik mij dat BD begint lang voor het zaad er is, en als je teruggaat naar het begin kom je bij wat de compost in de bodem brengt. Mijn eerste deelname aan de groep was ook meteen op mijn eigen veld, dat ik pas kort tevoren had overgenomen. Ik voelde mij echt opgenomen en gedragen. Als ik terugblik voelt het ook als iets 'dappers'. We hadden bekijks, maar opgenomen in de groep kon ik gefocust blijven op het proces en in de waarneming."

Els : "Mijn eerste deelname was meteen na

'Je krijgt een heel praktische inkijk hoe – door de preparaten heen – het heelal letterlijk op de aarde inwerkt'

mijn terugkomst van de Landbouwconferentie in Dornach, ik zat nog helemaal in de flow van de waarnemingsworkshops. Dat was heel bijzonder, vooral ook omdat het niet op mijn eigen veld was, zodat ik heel ontspannen in de waarneming kon staan. De eerste keer op mijn eigen bedrijf was een ervaring van energie en vertrouwen. Een verademing na sceptische reacties in de omgeving bij mijn start in de landbouw. Een collega uit het westen van het land was er als gast ook bij, en ook zij geraakte geïnspireerd."

Lisa : "Het is iets waar je snel in ontwikkelt, zowel de waarneming als de technische kant van de zaak: samenstelling van de hoop, vochtgehalte ... Al doende leert men, en vooral door het vaak te doen, dan merk je al snel dat je ervaring opbouwt."

Leen : "Wat mij het meest bijgebleven is: het gevoel niet meer alleen te zijn. Ik heb ook de indruk dat dit voor Marieke een belangrijke drijfveer was, niet alleen aan het werk te zijn. Mijn eerste keer was bij haar op het veld. Het voelde eerst wat onwennig, maar daar heb ik heel diep gevoeld dat er iets bijzonders gebeurde, en ik liet het gebeuren. Bij volgende gelegenheden zat ik minder in het

gevoel en heb ik meer nagedacht, dat geeft dan weer een heel andere ervaring. De terugblik nadien zorgt voor verbinding, er is altijd wel iemand die eenzelfde belevenis had.”

Aan de slag

Begeleiding wordt door alle boerinnen als essentieel ervaren, zeker in het begin. Het waarnemen doe je zelf, en helemaal vanuit jezelf, maar de begeleiding zorgt ervoor dat je tijd maakt voor de waarneming. Als de activiteit op je eigen veld is, kan je dankzij de externe begeleiding zelf ook echt helemaal deelnemer kan zijn, omdat je niet zelf de regie moet voeren. Er een dag voor uittrekken is echt nodig. Er is niet echt een tijdschema, maar als het werk wat langer duurt, moet je ook daarvoor de tijd hebben. Als je vroegtijdig weggaat, ga je

weg uit een samenhang. Je moet het kunnen afronden, met een laatste waarneming van een afgewerkte hoop, en een gedeelde terugblik. Ook hoe je aankomt is al belangrijk. Stel je open ...

Stilstaan om waar te nemen doe je minstens vier keer in de loop van het proces. Je moet de verandering bij jezelf kunnen voelen.

Hoe gaat het verder?

Bij de vraag wat het tot nu toe gebracht heeft, is er een heel spontane eensgezindheid in de groep: vertrouwen, en het besef niet alleen te zijn.

Lisa hoopt dat de groep aan het werk blijft, het werk verder blijft ontwikkelen – ook waarnemen bij het keren? – en dat ook anderen hiervoor aandacht krijgen.

Joke : “Ik hoop dat het niet bij compost blijft.

Zelf wil ik heel graag op de langere termijn bij elke groente eens stilstaan met een waarnemingsoefening, al dan niet bij elkaar op het bedrijf.”

Composthoppen opzetten is iets wat in het stille seizoen kan, dan is er tijd, maar Els hoopt dat er in de toekomst ook ruimte is om in het seizoen eens ‘stil te staan’ voor een waarneming of andere activiteit van de groep.

Leen : “Mijn veld kwam nog niet aan de beurt voor compost, wel al voor het koemestpreparaat. Ik was waarschijnlijk nog niet gestart met het koemestpreparaat als we dat niet samen hadden gedaan. Zonder de anderen voel ik mij bij dit soort dingen bekeken, als we dit samen doen geven de anderen mij de (zelf)zekerheid dat wij dit allemaal belangrijk vinden. Het maakt allemaal deel uit van eenzelfde essentiële vraag: hoe voed ik mensen echt? Ieder van ons is daar op een eigen manier en in een eigen tempo mee bezig. Mensen écht voeden is niet vanzelfsprekend. Dat is het centrale thema dat ons verbindt.”

Marieke : “Ik hoop dat we ook dit jaar weer, op elk van onze velden tenminste één composthoop kunnen opzetten. Zo zien we elkaars bedrijf groeien, we ondersteunen en waarderen elkaar en verbinden onze bedrijven en intenties, waardoor we ons deel van een veel groter geheel voelen. En dit jaar een mooie naam vinden voor onze groep zou ook fijn zijn.”

Meer weten? Marieke Hoet,
marieke@kosmos-slowflowers.be,
tel 0032.473.509.990

Tekst: Koen Dhoore

Kort&Goed

Boeken en berichten rond het thema
'100 jaar Landbouwcurcus'

BOEK Koberwitz, Pfginsten 1924

In dit bijzondere boek doet Peter Selg verslag van de Pinksterbijekomsten in 1924 in Koberwitz op basis van (oog) getuigenverslagen van deelnemers.

Ondanks zijn zwakke gezondheid, was Rudolf Steiner bereid zijn landbouwvoordrachten te houden, die hij 's ochtends verzorgde. 's Middags zag hij patiënten en 's avonds gaf hij karmavoordrachten en lessenuren in Breslau. 's Nachts schreef hij stukken voor de Antroposofische Vereniging, en ook brieven aan Ita Wegman, met wie hij zeer nauw samenwerkte.

De 130 deelnemers, voornamelijk boeren maar ook priesters van de Christengemeenschap, kwamen samen in de grote zaal van het kasteel van graaf en gravin von Keyserlingk, die al

langere tijd onder de indruk waren van de antroposofie. Steiner mengde zich tijdens de pauzes onder de deelnemers en scheen daar kracht in te vinden. Het thema van de voordrachten deed hem ook zichtbaar goed. Steiners beschrijvingen waren beeldend, het wezen van hetgeen hij besprak was te beleven, een bijna grijpbare presentie in de ruimte. Alsof de geestelijke wezens door hem heen spraken,

ingevingen leken door hem heen te stromen, beschrijft Selg. De karmavoordrachten hebben een zeer belangrijke geestelijke invloed gehad op de landbouwvoordrachten. Steiner sprak met name de jongere generaties aan en benadrukte dat juist zij, door hun voorgeboortelijke ervaringen en intenties, in deze tijd geboren waren om veranderingen door te voeren, om het geestelijke op aarde in de mensheid te brengen. Hij sprak over de Michaëlstijd en gaf aan dat de lichte tijd al was aangebroken, maar nog niet zo werd ervaren omdat de oude duisternis nog nawerkt in de zielen. Hij stelde dat de mensheid op een keerpunt der tijden stond en niet moest meegaan in het natuurwetenschappelijke materialisme, maar weer de verbinding moest zoeken met het geestelijke. De antroposofie zou daarin een rol spelen, vertelde Steiner in de avonduren.

In de ochtenden pleitte Steiner voor een landbouw met andere methoden en begrip. Het thema van de voordrachten deed hem ook zichtbaar goed. Steiners beschrijvingen waren beeldend, het wezen van hetgeen hij besprak was te beleven, een bijna grijpbare presentie in de ruimte. Alsof de geestelijke wezens door hem heen spraken,

ook niet op absolute wijze of dogmatische wijze moesten worden uitgedragen. Hij wilde door praktische experimenten de bevestiging krijgen of die ideeën werkten. En omdat de maatschappij vraagt om methodes en cijfers, zouden de effecten ook beschreven en in cijfers uitgedrukt moeten worden. Er werd afgesproken op boerenbedrijven te experimenteren en studiekringen op te zetten, die hun bevindingen met de Landbouwsectie in Dornach zouden delen, om elkaar zo te helpen met het ontwikkelen van de nieuwe landbouw.

Hij moedigde iedereen aan zijn waarnemingsvermogen te ontwikkelen en te verdiepen door oefeningen en meditatie, om zo een persoonlijke verhouding te krijgen met krachten en materie. Dit zou vanuit het hart moeten gaan en ten goede gebruikt moeten worden.

Toehoorders waren geïnspireerd en wilden zo aan het werk gaan. Maar de inhoud van de voordrachten oversteeg hun ervarings- en denkhorizon. Steiner benadrukte dat vele ideeën die eerder als onzinnig werden bestempeld, later goed bleken te werken en vroeg de mensen hun vooroordelen opzij te zetten.

Wat dit boek zo bijzonder maakt

is dat de levendige en beelden- de beschrijving van Selg, de lezer het gevoel geeft er zelf bij te zijn geweest. Hij beschrijft de sfeer en gebeurtenissen rondom de voordrachten, de kennis en humor van Steiner. Het boek maakt ook duidelijk dat Steiner een enorme drang voelde om zijn ideeën te delen en de positie van de antroposofie te benadrukken. Het enthousiasme en de bezieling van Steiner en de deelnemers is voelbaar en inspirerend.

Ook treffend zijn de parallellen met deze tijd. 100 jaar geleden waren het roerige tijden met veel onrust door het opkomend fascisme, een negatieve benadering van andersdenkenden, snelle achteruitgang van kwa-

liteit van de voeding, gebruik van chemische middelen en oprukkend materialisme. Nu, 100 jaar later, zien we dat het materialisme in een stroomversnelling is geraakt en de voedselkwaliteit nog steeds te wensen overlaat. De oproep van toen geldt nog steeds: sta voor de nieuwe landbouw, de verbinding tussen aarde en kosmos en goede voeding, om de mensheid te redden. En daar zijn wij, als biodynamische beweging, al een eeuw mee bezig.

Tekst: Hetty Bruins

Koberwitz, Pflingsten 1924 (of in het Engels: Koberwitz, Whitsun 1924) door Peter Selg

BOERENTROONREDE 2024

Meine Koopmans, boer op biodynamische boerderij Novalishoeve op Texel, sprak als opening van de Biokennisweek op 14 januari de Boerentronrede uit. Hier lees je enkele stukjes uit zijn prachtige verhaal.

'Voor ons ligt er een opgave, namelijk het boerenbedrijf niet als een biochemische fabriek te bezien, maar als een levend organisme, zoals dat al 100 jaar geleden is verwoord bij het ontstaan van biodynamische landbouw. Een organisme boordevol elkaar ondersteunde levensprocessen. Waar je telkens zoekt naar de juiste balans en waar je ziekten en plagen probeert te doorgronden, door heel goed waar te nemen welke disbalans hieraan ten grondslag ligt. Dat maakt boer zijn tot een boeiende zoektocht. Vanuit mijn

nieuwgerigheid wil ik die natuurprocessen leren kennen en zoveel mogelijk ondersteunen. Neem bijvoorbeeld het huidige stikstofprobleem. Om de rol van stikstof in de landbouw te begrijpen is het noodzakelijk om naar levensprocessen te kijken. Stikstof is onderdeel van allerlei levensprocessen. Stikstof is een verbinder en in de natuur levert dit nooit problemen op. Zolang stikstof is opgenomen in levensprocessen is ze nooit schadelijk.'

'Als je je als boer met de levens-

ieder jaar herhaalt, zijn het deze ik-krachten die ieder landbouwbedrijf een sterke eigen identiteit geven.

Ook al staan in de Landbouwcursus veel praktische tips, het grootste deel bestaat toch uit het vaak raadselachtige hoe en waarom van deze maatregelen. Isler geeft aan hoe we deze raadsels één voor één kunnen oplossen. Ons vertrouwde wetenschappelijk denken is daarvoor meestal niet toereikend. Daarom geeft hij bij elke voordracht de benadering die hij daarvoor nodig acht: projectieve meetkunde, fenomenologie en genoeg antroposofisch mens- en wereldbeeld om je een voorstelling te kunnen maken van 'ik-krachten in de mest'.

Immers, Rudolf Steiner richtte zich destijds tot mensen bij wie hij antroposofische basiskennis bekend kon veronderstellen. Isler (86) heeft zelf jarenlang les gegeven op zijn biodynamische praktijkbedrijf in Zwitserland. Uit de wisselwerking met zijn cursisten is tien jaar geleden dit boekwerkje ontstaan, dat in 2019 grondig is herzien en uitgebreid. Het wachten is op een vertaling die ook in ons land kan bijdragen aan het inzicht in het krachtenspel van de Landbouwcursus.

Tekst: Pieter Geluk

Beiträge zum Landwirtschaftlichen Kurs von Rudolf Steiner - Stark erweiterte 2. Auflage (2019); 134 pp. Door Rudolf Isler

BOEK Krachtenspel in de Landbouwcursus

Hoogtepunt van de Landbouwcursus noemt Rudolf Isler de beschrijving over de ik-krachten in dierlijke mest: "Eigenlijk gaat de hele Landbouwcursus hierover", schrijft hij. In zijn Beiträge zum Landwirtschaftlichen Kurs von Rudolf Steiner bespreekt

Isler achtereenvolgens alle acht voordrachten, maar voegt daar nog twee hoofdstukken aan toe over dit onderwerp. Dat geeft een verrassend perspectief aan het begrip kringlooplandbouw: naast de circulatie van stoffen gaat het vooral om het doorgeven van de ik-krachten in de gewassen en de dieren via een levende bodem. Naarmate dit krachtenspel zich

processen op je bedrijf verbindt en je de vastgeroeste kennis van de landbouwschool soms even loslaat, ga je op een gegeven moment anders kijken naar je gewassen en de dieren. Op een warme zomerdag half juni liep ik door het hooiland, het kruidenrijke hooi geurend door zon en wind gedroogd, net alles gewiersd. De pas gemaaide weide eronder frisgroen en levendig, geen regen op komst. 'Rustig aan Meine, neem even de tijd dit alles in je op te nemen; de weidevogels en de leeuweriken zingen hun hoogste lied!' Op dat moment voel ik, hoor ik en ruik ik wat de koeien eigenlijk te eten krijgen deze winter, het hele plaatje wat ik ervaar op zo'n moment. Dus als ik 's winters zo'n baal uitrol voor het voerhek, denk ik terug aan de zomerse ervaring en ik zie dat de koeien dat ook doen. Zij krijgen de zomerzonnekracht te eten en vinden het heerlijk, zo'n zonnetje in de pens. Van buitenaf gezien lijkt de koe een aardedier, maar van binnen zijn het zonnedieren.'

'Ik zag onze graanakkers voor me, een roggeveld met kruidachtige planten aan de voeten van de lange halmen, omringd en doorweeft door rijke flora en

insectenwereld in de slootkanalen en akkerranden, doorklieft door vogelzang. Meiregens, ochtendnevel, zomerhitte, de stille nachten met heldere sterrenhemel ... en dat zo'n akker daar net zo van kan genieten als ik als boer of wie dan ook. Ook zag ik de reguliere akkers voor me waar het bodemleven het zwaar te verduren heeft, die bestrooid worden met kleine chemische korreltjes met stikstof, kalium, fosfor. Die geen andere plantengroei tussen de halmen hebben, die met regelmaat een wolk 'gewasbeschermingsmiddel' over zich heen krijgen, waardoor veel gedood wordt. Wat een lijdensweg moet dat zijn voor zo'n gewas!

(...) In mijn beleving vormt het hele gewas op een akker één geheel met misschien wel een vorm van bewustzijn. Je zegt toch ook 'de tarwe staat er mooi bij'. Als wij mensen (of dieren) ons hiermee voeden, zal er dan ook een verschil in kwaliteit zijn tussen een gewas dat heeft kunnen 'genieten' gedurende haar teeltperiode, en een gewas wat heeft moeten 'lijden' tijdens haar teeltperiode?'

Lees de gehele tronrede via bioacademy.nl/nieuws/boerentronrede-2024

Winterconferentie 2 maart 2024

‘Als jullie het niet doen, wie dan wel?’

Bij de winterconferentie konden velen het ‘ik hoor hierbij’ ervaren, een warm bad van gelijkgestemden. Zonnestrallen werden binnengelaten, er werd gezongen, kennis opgehaald, oude bekenden gesproken, erwtensiep gegeten en ademloos geluisterd.

Thema was het doorontwikkelen van de Landbouwcursus, de voordrachten die Rudolf Steiner 100 jaar geleden heeft gegeven. Hoe actueel is die cursus nog? Wat vraagt ontwikkeling? Wat is nodig om biodynamisch verder te laten groeien? 85 aanwezigen bogen zich hierover op deze zonnige zaterdag in Dronten.

Voorleven

Om met de spoiler te beginnen: er was een grote mate van eensgezindheid. ‘Voorleven’ en ‘de directe omgeving meenemen’ en ‘verbinden’ werden door velen genoemd als datgene wat nodig is. Gerlof Pronk (Noaberhoeve) was één van hen. Hij trapte af, samen met Guus van Imhoff (Urtica de Vijfsprong). ‘Hoe ervaren jullie anno 2024 de Landbouw-

cursus?’, werd de jonge BD-ondernemers gevraagd. Gerlof (die opbiechtte dat hij naar winterconferentie was gekomen om zich jong te voelen) gaf aan er elke keer weer iets nieuws in te lezen, en het ‘wow-effect’ te ervaren. “We moeten het voorleven, en laten zien dat wat wij doen over 1000 jaar nog houdbaar is. Het is toch ook een leuk soort van gekkigheid”, vertelt hij grinnikend, “als de gangbare boeren komen kijken naar ons land, dat grenst aan land van een buurman en van Staatsbosbeheer, en dat bij ons de meeste bloemen bloeien.” Maar zo zijn ze wel in *gesprek*, door die gekkigheid, en is er een dialoog. Dat is iets wat later weer terugkomt. Niet vanuit discussie, of overtuigen, het gesprek aangaan, maar vanuit gelijkheid en

Guus van Imhoff (links) en Gerlof Pronk

luisteren, waarbij we een taal moeten ontwikkelen die de ander kan horen.

Ondertussen vult oranje en wit licht de zaal. De zon schijnt haar stralen door en tussen de gordijnen op de aanwezigen, wat het geheel een warme uitstraling geeft.

Los van God

Van gekkigheid naar los van God. Dat is vandaag een kleine stap. “We zijn losgeraakt van God/geest, de natuur en elkaar”, vertelt Edith Lammerts van Bueren (vrije onderzoeker en auteur van de recente publicatie *Leven met Persephone en de toekomst van de plantenwereld*). “Dat is de prijs die we betalen voor het individuele aardebewustzijn en de vrijheid die we veroverd hebben. Ooit was het vanzelfsprekend dat de mens één was met de geestelijke wereld.” Die vanzelfsprekendheid zijn we kwijt. We weten het niet meer, maar “de mens heeft de morele verantwoordelijkheid om de verbinding te herstellen met de aarde en de kosmos.” Hoe we dat kunnen

doen? Door meer *innerlijk te luisteren*, vertelt Edith, en door ons de vragen te stellen: “Wat wordt hier gevraagd? Wat hebben de natuurwezens nodig?”

Na deze input verdeelt de zwerm mensen zich (voorzien van koffie of thee) in twee rondes over de lokalen om verschillende workshops bij te wonen.

Meebewegen met de tijdgeest

De biodynamische landbouw onderscheidt zich van biologisch doordat er aandacht is voor kosmische en geestelijke krachten, iets waar Edith ook de nadruk op legde. Dit is dagelijkse kost voor Marieke de Vrij (de Vrije Mare). Wanneer zij, in afstemming met haar geestelijke begeleiders, op het podium de vragen van Wim van Oort (organisator namens de Biodynamische Vereniging) en het publiek beantwoordt, is de zon er weer.

Marieke heeft ooit het voorrecht gehad dat Steiner vanuit de geestelijke wereld direct tot haar sprak. Ze herinnerde zich zijn verbolgen-

Edith Lammerts van Bueren

heid over het dogmatisme in de biodynamische beweging, zijn *zorg over de vasthoudendheid*. Dát wat hij de wereld in heeft gebracht, had een enorme betekenis, maar was wel in de context van dát moment. Is dat de doorontwikkeling die de BD moet doormaken? Is dat wat de BD kan laten groeien? Iets met ‘losser’ worden? Maar wat dan wél en wat niet? In de workshops kwam dit ook al aan de orde bij de deelnemers. De wens, maar ook de moeilijkheid hierin, om mee te bewegen met de tijdsgesest.

Marieke geeft aan dat ze doorkrijgt dat we allemaal een *voorbeeldfunctie* hebben. *De BD is nodig*. Daar waar de dieren geen stem hebben, daar waar zij geen woorden kunnen geven aan iets, kunnen de BD-boeren dat wél. Je kunt een speld horen vallen tijdens het gesprek. Het is een gesprek van hoop, een gesprek van belang, en ook een gesprek waarin handvatten gegeven worden.

“Ook al heeft je buurman je 1000x niet begroet, blijf hem begroeten, *blijf je inzetten*

Marieke de Vrij

voor het goede, blij bij jezelf. Als je je inzet voor het goede, ben je *weerbaar*. Ga niet méér doen. Wek de *interesse* bij anderen, door te doen, zodat je kunt vertellen wát je doet, in een *taal* die anderen kunnen verstaan om te luisteren.”

“Want,” besluit ze: **“Als jullie het niet doen, wie dan wel?”**

Een geluidopname van het gesprek met Marieke de Vrij is te beluisteren via bdvereniging.nl/dp-extra

Tekst: Afke Huitema

Doorontwikkelen

Op de winterconferentie volgen verdiepingssessies, als vervolg op de workshops, met als doel de doorontwikkeling van de biodynamische landbouw vorm te geven. Wil je hierover meedenken? Mail gryt.dejong@bdvereniging.nl

BIODYNAMISCH

AL 100 JAAR LANDBOUW VAN DE TOEKOMST

Open Dagen – meld het ons!

Organiseer je een Open Dag op de boerderij? Laat het ons weten via redactie@bdvereniging.nl. Wij kondigen de dag graag aan via onze website en socials. Ook kun je een voorstelling van Diermonologen of Aardedans (vanaf september) aanvragen en zijn er promotiematerialen beschikbaar. Zo komt er een speciale 100-jaarsuitgave van Demeter Magazine, in samenwerking met de uitgever van de Krant van de Aarde, om aan zoveel mogelijk mensen uit te delen. De webpagina bdvereniging.nl/100jaar verwijst naar alles wat er in dit jubileumjaar te beleven is.

Toekomstdromen op jubileumcongres

Welke resultaten heeft de biodynamische landbouw geboekt in de afgelopen 100 jaar? Welke betekenis heeft de beweging vandaag de dag? En welk pad slaan we in voor de toekomst? Dit staat centraal op het wetenschappelijk 100-jaars-congres op **20 november** in Antropia (Driebergen), georganiseerd door Stichting Demeter, Biodynamische Vereniging, Antroposofische Vereniging en Aeres Warmonderhof in samenwerking met Louis Bolk Instituut en UvU Future Food Systems. In aanloop hiernaartoe doet het Louis Bolk Instituut onderzoek naar de idealen van pionierende boeren in de jaren 70/80 en de idealen van toekomstdromen van de jonge BD-boeren van nu. Ruim 70 boeren hebben een enquête ingevuld en er vinden groepsgesprekken plaats. Zet die 20ste november alvast je in agenda! Nadere info volgt.

BD FEEST VAN DE EEUW

Een feestelijke openingsceremonie, muziek, kleinkunst, dans, samen zingen, spelen, Warmonderhof ontdekken, ontmoeten, lekker eten, boekpresentatie, en nog veel meer. Het BD-FEEST VAN DE EEUW wordt echt een knaller, voor jong en oud. Iedereen is welkom op **Warmonderhof op zondag 19 mei**. Bekijk het hele programma op bdfeestvande eeuw.nl en meld je aan. Tickets zijn 10 euro, onder 12 jaar gratis.

Diermonologen

Een verteller laat een verhaal horen vanuit het perspectief van koe, varken, geit of kip. Het publiek luistert, terwijl het de dieren in de ogen kan kijken. Dan volgt een gesprek over het wezen van de dieren en hoe je daar als boer en als consument mee omgaat. Het programma tot nu toe (er worden nog meer monologen ingepland):

- 19 mei | Warmonderhof in Dronten | koe-monoloog
- 20 mei | De Hommelhoeve in Empe | koe-monoloog
- 25 mei | Theetuin Kraaybeekerhof in Driebergen | kip-monoloog
- 1 juni | Thedingsweert in Kerk Avezaath Tiel | koe-monoloog
- 8 juni | Kaasboerderij Noorderlicht in Noordeloos | koe-monoloog
- 15 juni | Kwekerij Eko-Logisch in Roelofsarendsveen | kip-monoloog
- 16 juni | De Gennep Hoeve in Eindhoven | diverse diermonologen
- 23 juni | Boerderij de Buitenplaats (Loeigoeiezuivel) in Eenigenburg | koe-monoloog
- 29 juni | Dennenhoeve in Hooghalen | kip-monoloog
- 13 sept | Reigershof in Klemskerke de Haan (B) | geit-monoloog

Meer info via bdvereniging.nl/bd-agenda

Aardedans

DeDae – Dutch Eurythmy & Dance Ensemble – heeft een ontroerende performance gemaakt, waarbij de dansers zich lieten inspireren door ontmoetingen met biodynamische boeren. Regisseur Gia van den Akker vertelt: “De Aarde is het meest kostbare en kwetsbare tegelijkertijd, ons leven hangt ervan af. Wij geloven dat alles wat

positieve aandacht krijgt, groeit. En dus laten we de kwetsbaarheid en schoonheid van de Aarde zien middels eurtmie-dans. We dansen de verbinding met de Aarde, de bodem, de regenworm, de elementen water, lucht en vuur, de planten en specifiek de bomen. Zo krijgt de Aarde een eigen stem door middel van dans.”

Het programma:

- 19 mei | Warmonderhof in Dronten
- 23 mei | Vrije Hogeschool bovenbouw in Vlissingen
- 24 mei | Naoberhoeve in Echten
- 26 mei | Fruittuin van West in Amsterdam
- 30 mei | Triodos Bank in Driebergen
- 1 juni | De Stadsboerderij in Almere
- 2 juni | De Eemstuijn in Uithuizermeeden
- 8 juni | Kaasboerderij Noorderlicht in Noordeloos
- 9 juni | Boerderij Veld en Beek in Doorwerth
- 14 juni | Hommelhoeve in Empe
- 15 juni | 't Leeuweriksveld in Emmen
- 16 juni | De Gennep Hoeve in Eindhoven
- 22 juni | Oosterwaarde in Diepenveen
- 23 juni | De Hooge Kamp in Beemte Broekland

Meer info via dedae.nl

Symposium met Vandana Shiva

Het is nog niet helemaal rond, maar naar verwachting komt de Indiase Vandana Shiva 1 en 2 juni naar Nederland. Vandana zet zich met veel passie en gezag in voor zorg voor de aarde, voedselsoevereiniteit en vrije zaden. Hou berichtgeving hierover in de gaten. Een voorproefje? Lees het interview ‘De aarde verzorgen in plaats van bezitten’ via spreekkookkij.substack.com/p/de-aarde-verzorgen-in-plaats-van

Biodyneren

Gezellig, inspirerend, informatief, lekker. Biodyneren valt zeer goed in de smaak. Afgelopen jaar waren er 30 goedbezochte diners op 16 boerderijen. Na een rondleiding door de boer, schuift iedereen aan lange tafels aan, waarbij de kok vertelt hoe zij met biodynamische inzichten het werk van de boer voortzet in de keuken.

Deze diners zijn al bekend:

- 11 mei en 19 oktober | 't Leeuweriksveld in Emmen
- 30 juni en 6 oktober | Sophia's Tuin in Oosterhout

Biodyneren zal ook plaats vinden op onder andere deze boerderijen: De Noorderhoeve in Schoorl; Pluktuin van Geesje in Oudkarspel; Ruimzicht in Halle; De Sprankenhof in Udenhout; De Stadsboerderij in Almere; Noorderlicht in Noorderloos; Warmonderhof in Dronten; Westerwoldgoud in Onstwedde; Thedingsweert in Kerk Avezaath - Tiel; De Grote Wiede in Hulshorst; Timpelstead in Engwierum; De Hommelhoeve in Empe; De Zonnegaard in Voorst; Boer 'n Buffel + De Oosterwaarde in Diepenveen (deze boerderijen doen samen één diner); Eko-Logisch in Roelofsarendsveen; De Kruidenkas in Schoorl; De Beersche Hoeve in Oostelbeers; De Brummeaer in Brummen; Vrouw Holle in Ursem; De Eemstuijn in Uithuizermeeden; De Gennep Hoeve in Eindhoven; Meulwater in Kruiningen; De Stadshoeve in Amsterdam; De Sonnevanc in Middenbeemster.

Zodra data bekend zijn, verschijnen ze op bdvereniging.nl/biodyneren.

Vind je het leuk om te helpen met koken? Vrijwilligers zijn van harte welkom. Meld je aan bij Ilse van den Bosch, contact@voedsaam.nl.

NIEUWS UIT DE BIODYNAMISCHE VERENIGING

Afscheid van Albert Wegman

Na drie jaar bestuurslid/peningmeester van de Biodynamische Vereniging te zijn geweest, neemt Albert Wegman afscheid. Hij heeft zich op vrijwillige basis enorm ingezet om de biodynamische landbouw de wereld in te brengen. Zijn uitgangspunten waren: deze vorm van landbouw wordt niet genoeg erkend, hoe staan we ervoor, hoe wordt de impuls vernieuwd na 100 jaar? Enkele van zijn activiteiten wa-

ren: een inventarisatie van het veld, uitmondend in het Schiphorstrapport; het opstarten van de Verdiepingscursus Biodynamische Landbouw; het Boeren voor Boeren-project; het organiseren van rondetafelgesprekken; het versterken van de samenwerking tussen de Biodynamische Vereniging en Stichting Demeter, zodat een gemeenschappelijk meerjarenplan werd geschreven; het initiëren van het SABE-kringloopproject. En last but not least: het gezond houden van de financiën.

Ineke Lutters, namens het bestuur van de Biodynamische Vereniging.

Welkom op onze Jaardag

Kom je ook naar onze Jaardag op 8 juni? De Biodynamische Vereniging organiseert dit weer samen met BD Grondbeheer. 's Ochtends vindt onze Jaarvergadering daar plaats. Kijk voor de uitnodiging op de achterzijde van deze Dynamisch Perspectief. Nadere info volgt via bdvereniging.nl/jaardag en onze nieuwsbrief. Let op: er volgt geen uitnodiging meer per post.

Nieuwe folders nieuwe leden

Wat zou het mooi zijn als we dit jubileumjaar nieuwe mensen kunnen bereiken die zich verbonden voelen met het werk van de Biodynamische Vereniging: bouwen aan gezonde landbouw, waarmee we bijdragen aan de gezondheid van aarde, mens en samenleving. Begin dit jaar is een folder verschenen over ons werk en onze idealen. Help je mee nieuwe mensen te bereiken, bijvoorbeeld via een (boerderij)winkel, een evenement, een ontmoetingsplek of een evenement? Vraag een sta-

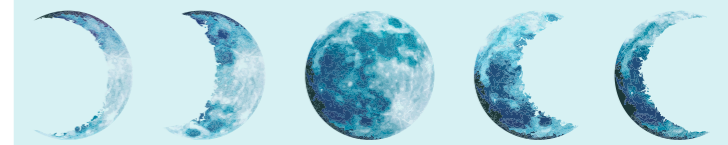
pel folders aan om uit te delen via bureau@bdvereniging.nl. Onze dank is groot!

Nieuw op de site: preparaten-groepen

Het maken en toepassen van biodynamische preparaten biedt veel inspiratie. Maar het kan, zeker als een boer kort geleden is doorgeschakeld naar biodynamisch, een hele zoektocht zijn om je ertoe te verhouden. Zowel voor ervaren als beginnende preparatenmakers is het fijn om aan te sluiten bij een groep. Verspreid over Nederland zijn en Vlaanderen zijn meerdere groepen die, meestal in voor- en najaar, samen preparaten maken. Vaak zoeken ze extra diepgang door iemand uit te nodigen die een thema

belicht of iets kunstzinnigs verzorgt. Veelal maken ze het gezellig met een maaltijd erbij. Op onze website is een nieuwe pagina met info over groepen en contactpersonen, die je kunt benaderen als je mee wilt doen. Ook niet-boeren zijn welkom. Kijk op bdvereniging.nl/preparaten-groepen. De informatie is nog niet compleet. Heb je aanvullingen? Laat het weten via redactie@bdvereniging.nl.

BD-AGENDA

Op bdvereniging.nl/bd-agenda vind je nog veel meer activiteiten. Organiseer je zelf iets dat past in het BD-werkveld? Mail het aan bd-agenda@bdvereniging.nl

Vanaf 1 april • **Preparatencursus**

Verdiepende preparatencursus door Jan Weijzenfeld op de Hommelhoeve in Empe, vijf dagen door het jaar heen

13 april • **Kan de mens de aarde helen?**

Symposium met Edith Lammerts van Bueren en Bastiaan Baan in Zeist

15 en 16 juni • **Genneper Hoeve viert 100 jaar BD**

Feestweekend met volop activiteiten op deze bruisende biodynamische boerderij in Eindhoven

Weet je **deel** van een groter **geheel**

Biodynamische
Vereniging

ledenservice

De Biodynamische Vereniging werkt aan de ontwikkeling van de biodynamische landbouw en voeding met uitwisseling, scholing, onderzoek, advies en publicaties.

Contributie per jaar vanaf 2024
nombijdrage € 60,
steunbijdrage € 90,
minimumbijdrage € 40 (naar keuze).
Jongeren (t/m 23 jaar) en studenten
(t/m 27 jaar): € 25. Beroepslid (voor
boeren, winkeliers, onderzoekers,
etc.): € 150, € 220, of € 100
.Opgave via bdvereniging.nl.

Initiatief De Biodynamische
Vereniging is een initiatieforganisatie.
Als je zelf iets wil organiseren is in
de meeste gevallen medewerking
van de vereniging vanzelfsprekend.
De medewerking kan bestaan uit
advies, een financiële bijdrage, hulp
bij de publiciteit, of samen op zoek
gaan naar wat jij nog nodig hebt.

Bureau
Diederichslaan 25C
3971 PA Driebergen
bdvereniging.nl
bureau@bdvereniging.nl
0850 609044
IBAN: NL77TRIO 0212 1887 71
t.n.v. Ver voor BD-landbouw

Bestuur Astrid van Zon (aspirant
voorzitter), Ineke Lutters (secretaris),
vacature (penningmeester), Jan
Wieringa, Monique Bokdam

Medewerkers
Gryt de Jong (coördinator), Karin
Menken (bureaumedewerker), Ellen
Winkel (Dynamisch Perspectief
en website), Joke Doorschodt
(ledenadministratie), Jolanda
Broekhuis (financiële administratie)

Schenkingen en legaten Dankzij
de warme steun van veel mensen,
in de vorm van giften en legaten,
werkt de Biodynamische Vereniging
aan de ontwikkeling van de BD-
landbouw. De vereniging is een
Algemeen nut beogende instelling
(ANBI). Schenkingen en legaten
zijn vrijgesteld van schenkings- of
successierecht. Je gift is welkom op
NL77TRIO 0212 1887 71 t.n.v. Ver
voor BD-landbouw.

Wil je ons opnemen in je testament
of wil je meer informatie over
(periodiek)schenken? Bel of mail
dan met het bureau: 0850 609044,
bureau@bdvereniging.nl.

BD-beroepsontwikkeling Leden
die met collega's in gesprek willen
over de ontwikkeling van hun werk
kunnen contact opnemen met
Joke Bloksma, joke.bloksma@bdvereniging.nl.

BD-preparaten en materialen
daarvoor zijn te bestellen via
debeerschehoeve.nl. Hier bestel
je ook boeken, zaden en extra
exemplaren van Dynamisch
Perspectief.

Eind juni
verschijnt het
volgende nummer van
Dynamisch Perspectief
met als thema
'WERELDWIJD WERKEN
VOOR DE AARDE'

colofon

© 2024 Vereniging voor Biologisch-
Dynamische Landbouw en Voeding

Dynamisch Perspectief,
het ledenblad van de Vereniging
voor Biologisch-Dynamische
Landbouw en Voeding verschijnt
vier keer per jaar.

nr 2024-1 ISSN 1389-7438
© BD-Vereniging

Redactie | Ellen Winkel
(hoofredacteur), Koen Dhoore
(thema-redacteur), Hetty Bruins,
Gineke de Graaf, Afke Huitema,
Mieke de Vries

Contact | redactie@bdvereniging.nl

Aan dit nummer werkten mee |
Bram Borst, Tineke van den Berg,
Ineke Fienieg, Pieter Geluk, Kalle
Heesen, Gryt de Jong, Ineke
Lutters, Pelle de Roos, Peter
Vandermeersch, Marlijn Wieringa

Foto's | Shutterstock (p2,
11,15,34), Mandy Oosten (p5,7),
Xue Li (p15), Annelijn Steenbrugge
(p17), Ellen Winkel (p20,22,32),
Lisa Philips (p26,28), Ruud Hendriks
(p30), Afke Huitema (p33),
Schaapjesfabriek (p35 I),
Dick Boschloo (p40)

Coverfoto | Lisa Philips; Samen
composthopen maken

Vormgeving | Gerda Peters,
Fingerprint

Adverteren | Zie voor alle
advertentiemogelijkheden
bdvereniging.nl/adverteren

demeter

Zuiver
Zuivel®
BIODYNAMISCH

NU OOK VOLLE YOGHURT & YOMIO!

♥ KALF & KOE
BLIJVEN SAMEN

"Als zorgboerderij zijn wij een aantal jaar geleden begonnen met kalfje-bij-de-koe. Dat bleek goed te passen bij ons bedrijf. Inmiddels hebben we het onder de knie en mogen andere boeren bij ons de kunst afkijken. Als ik in mijn hart kijk, is hiermee een langgekoesterde wens uitgekomen. Een koe geniet er intens van om haar kalf te zogen. Dat genot gun ik mijn koeien."

Gerda Frank

Melkveehouder op biodynamische
zorgboerderij Naaberhoeve

Versterk ons werk!

Vraag je buur, familie en vrienden lid te worden van de Biodynamische Vereniging. Als ieder lid één nieuw lid werft, vieren we dit jaar – nu de BD 100 jaar bestaat – een dubbel zo groot feest!

bdvereniging.nl/lid-worden

BD-VERENIGING

UITNODIGING JAARDAG

zaterdag 8 juni
BD-Vereniging
& BD Grondbeheer

Jaarvergadering Biodynamische Vereniging.
Met een terugblik op 2023 en een blik vooruit
op het jubileumjaar 2024 (met financieel
verslag en begroting) en de eerste plannen voor
2025. Afscheid van vertrekkende en welkom
aan nieuwe bestuursleden. De volledige agenda
en alle stukken volgen in mei via
bdvereniging.nl/jaardag.

Kennismaking met en rondleiding over een mooi
biodynamisch bedrijf. Binnenkort is bekend welk
bedrijf we dit jaar bezoeken, zie bdvereniging.nl/jaardag. Ook in de digitale nieuwsbrief volgt meer
informatie over het te bezoeken bedrijf en het
programma.

Biodynamische
 Vereniging

Heb je geen internet? Bel dan 0850 609044

 Grondbeheer

Graag ontmoeten we jullie
op 8 juni aanstaande!